

Pandeminin Maskesini Düşürmek: COVID-19 Kısıtlamalarına Karşı Protesto Hareketleri Burak KESGİN¹

Öz

Araştırma Makalesi

COVID-19 pandemisinin gizli amaçlar için tasarlanmış bir plan, ya da suiistismal edilmek üzere uydurulmuş bir hastalık, sıradan bir grip olduğuna yönelik inançlar dünya çapında önemli sayıda insan tarafından paylaşılmaktadır. Bu söylentiler pandeminin en başından itibaren sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelere hızla yayılırken, aldatılmaya duyulan öfke bazı ülkelerde protestolara yol açmıştır. Bu protestolar, uygun koşullar sağlandığında bilime ve onun rehberliğinde hareket eden otoritelere olan güvensizliğin nasıl kolayca kitlesel bir infiale dönüşebileceğini ve toplumsal bir hareketi ateşleyebileceğini göstermiştir. Hareketin öncüleri, hak ve özgürlükler için savaşırken gücü elinde tutan seçkinlerin aldatmacalarını ortaya çıkardıklarını iddia eden içinde radikallerin de bulunduğu gruplar olmuşlardır. Belirsizlikten ve uygun siyasi iklimden yararlanan, etkili ağlara ve yeterli kaynaklara sahip söz konusu gruplar bu anlatımın gücüyle hareketi kitlesel bir küresel fenomen haline getirmeyi başarmışlardır. Bu makalede yakın zamanda Kanada’da “özgürlük konvoyu” eylemiyle gücünü bir kez daha gösteren söz konusu protesto hareketlerinin gelişim süreci ve temel nitelikleri incelenmiştir. Bu tür protesto hareketleri, destekçilerini harekete geçiren ahlaki şoktan başlayarak, duygular, anlamlar ve ağlar üzerinden bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde onların hem kendilerinden önceki benzer/yakın hareketlerden ödünç aldıklarını ileri götürmeyi, hem de gelecekteki başka protestolar için temel teşkil edebilecek altyapı ve ulusötesi ağlar yaratmayı başarmış oldukları görülür.

Anahtar sözcükler: Toplumsal Hareketler, Protesto, Komplo Teorileri, Sağ Popülizm, QAnon

Unmasking the Pandemic: The Protest Movements Against COVID-19 Restrictions

Abstract

Research Paper

Beliefs that COVID-19 is a plan designed for secret purposes, or that it is a fake disease, or an ordinary flu to be abused is shared by a considerable number of people around the world. While these rumors were quickly spread to large masses through social media from the very beginning of the pandemic, the anger at “being deceived” led to protests in some countries. The protests have shown how, when favorable conditions are met, distrust of science and the authorities acting under its guidance can easily turn into mass anger and ignite a social movement. The leaders of the movement are those groups who claim to reveal the subterfuges of “power-holding elites”, while fighting for rights and freedoms. Making use of an amenable political climate, these groups, with effective networks and sufficient resources, have managed to launch the movement into a mass global phenomenon. In this paper I examine the development and the basic characteristics of a species of protest movements that has recently shown its power with the “freedom convoy” in Canada. When such protest movements are evaluated from a holistic perspective, starting from the moral shock that mobilized their supporters, through emotions, significations, and networks, this paper shows that they have succeeded in both cultivating what they borrowed from previous related movements and creating a new infrastructure and transnational networks that can serve as groundwork for future protests.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, burakkesgin@beykent.edu.tr, ORCID: [0000-0003-4783-8225](https://orcid.org/0000-0003-4783-8225)

Keywords: Social Movements, Protest, COVID-19, Conspiracy Theories, Right-Wing Populism, QAnon

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 04.04.2022

Kabul tarihi / Accepted 01.06.2022

Giriş

COVID-19 pandemisi dünya genelinde önlem amaçlı çeşitli kısıtlama ve yasakların uygulanmasına neden olurken farklı toplumlar bu duruma farklı tepkiler vermişlerdir. Otoritelerin uyarıları kimi ülkelerde toplum genelinde ciddi itirazlara uğramamış, kısıtlama ve yasaklara riayet edilmiş, bazı ülkelerde ise söz konusu uygulamalar kimi kesimlerde tepkiye neden olmuş, bu tepkiler kitlesel protesto hareketlerine dönüşmüştür. COVID-19'un bir pandemi olarak ilan edildiği 2020 Mart ayından aynı yılın Ekim ayına kadar 26 ülkede 30'dan fazla büyük protesto pandemi kısıtlamalarını ve yasakları hedef almıştır. Kitlesel protestolar 2020 yılında kış aylarının gelmesiyle yavaşlansa da sona ermemiş, protestolar 2021'de bir önceki seneye göre azalsa da sonlanmamıştır, hareket aşı karşıtlığını ve zorunlu aşı uygulamalarını odağına almış biçimde devam etmiştir. Son olarak Kanada'da gerçekleştirilen "Özgürlük Konvoyu" eylemleri COVID-19 nedeniyle getirilen kısıtlama ve zorunlulara karşı birikmiş öfkenin halen dinmediğini, kısıtlama karşıtlığı hareketin güçlü bir ağ ve hareket yaratmış olduğunu göstermiştir.

Pandeminin başından ortak bir tema çerçevesinde devamlılık gösteren, kayda değer bir örgütlülük düzeyine ve destekçi kitlesine sahip bu protestoları küresel bir toplumsal hareket olarak tanımlamak mümkündür. İlk küresel protesto dalgası 2020 Nisan ve Mayıs aylarında ortaya çıkmış, bu dalga bir süre sonra hız kesmiş, önlemlerinin genişlemesine tepki olarak aynı yılın Ağustos ayı başlarında yeniden alevlenmiştir. Protestolar çıkış noktası bireylerin hak ve özgürlüklerinin otoriteler tarafından yetkilerini aşacak, onları suiistimal edecek biçimde askıya almış olmasıdır. Kısıtlamalar kimi gruplar tarafından ekonomik maliyet ve maddi sorunlar çerçevesinde de protesto edilmişse de ana çerçeve haklar ve özgürlüklerdir. Protestocular kısıtlamaları halk sağlığına yönelik önlemler olarak değil de bu yönde yorumlamalarıyla toplumun geri kalanında ayrılmış, bu bağlamda seslerini toplumun geri kalanına ve otoritelere duyurmaya çalışmışlardır. Özellikle gelişmiş ülkelerde kısıtlama karşıtlığının en yaygın gerekçesi, alınan önlemlerin bireysel hak ve özgürlüklere aykırı olduğu düşüncesidir. Protesto hareketleri içindeki bu baskın yaklaşım kendini otorite karşıtı ve yurttaş yanlısı olarak tanımlamaktadır (Carothers ve Press, 2020).

Protesto dalgası bazı ülkelerde sokakların, meydanların öfkeli protestocularla dolmasına, hatta son olarak Kanada'da görüldüğü üzere kentleri abluka altına almaya yol açarken, bazı ülkelerde şüpheciligi ve otoritelere yönelik güvensizligi çoğu

zaman sosyal medyanın yardımıyla artırarak daha sessiz ancak etkili kampanyalar yürütmüştür. Bu küresel hareketi hakikat sonrası dönem, popülizm, kutuplaşma gibi günümüzün revaçta kavramları ya da açıklayıcı çerçeveleri içinden değerlendirebilmek mümkünse de bütüncül bir resim ortaya koyabilmek için bundan fazlasına ihtiyaç vardır. Kısıtlama karşıtı protestolar toplumsal hareket çalışmaları merceğinden analiz edilerek tam anlamıyla anlaşılabilir. Makalenin amacı halen devam eden bu hareketlere bu açıdan nasıl bakılabileceğini ortaya koymaktır. Buradan hareketle öncelikle hareketin arka planı, onu ortaya çıkaran ağlar ve etkenler ele alınacak ardından gelişimi, yapısı ve dinamiklerine değinilecek, sonrasında konu üzerine ortaya konulmuş olan mevcut literatür ortaya konulmuş olan resime bakılarak bu literatürün fazlasıyla yer vermediği seçili toplumsal hareket yaklaşımları yardımıyla değerlendirilecektir. Sonuç bölümünde bu hareketin günümüz dünyası ve geleceğe ilişkin gösterdiklerinin, işaret ettiklerinin ne olduğu, geriye neler bıraktığı, bırakabileceği yorumlanmaya çalışılacaktır.

1. Protestoların Arka Planı: Mevcut Ağlar, Hızlandırıcı ve Kolaylaştırıcı Etkenler

Günümüzde artık pek hatırlanmasa da COVID-19'un gündeme geldiği ilk dönemlerde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) başta olmak üzere sağlık otoritelerinin önlem ve kısıtlamalar konusundaki açıklamalarında kimi muğlaklıklar bulunmakta, bazı açıklamalarda bir tutarlılık sorunu göze çarpmaktadır. Maske konusu buna örnektir. Mevcut maskelerin sağlık çalışanlarına ayrılması ve stokların korunması amacıyla nitelikli maske satışının kısıtlanmasına yönelik önlemler alınmış, toplumdaki maske talebini azaltmak amaçlı olduğu öne sürülen maske kullanımının gerekliliğiyle ilgili farklı görüşler bildirilmiştir. Pandemi başında kimi ülkelerin sağlık otoriteleri maske kullanımının elzem olduğunu başlangıçtan itibaren savunurken, DSÖ bu dönemde hasta olmayanların maske takmamasını istemiş, maske takmanın hasta olmayanlar yararından çok zarar getirebileceğini de özellikle vurgulamıştır (DW, 2020). Bu durum kısıtlama karşıtlığını başlatan kıvılcımlardan biridir. Zeynep Tüfekçi bu durumun önemine dikkat çeker ve otoritelerin maske talebini frenlemek için yaptıkları açıklamaların otoriteler ile toplum arasında bir güven sorununa yol açtığını ifade eder. Tüfekçi'ye göre araştırmalar felaketler sırasında yetkililerin topluma güvenmeyen tutumlarının toplumda bir güvensizlik hissine yol açtığını, bu tarz tutumların aslında çoğu zaman sorumlu davranma eğilimindeki kamuoyu üzerinde ters etki yaratabildiğini göstermektedir (2020). Pandeminin başlangıç döneminde toplumda oluşan güvensizlik hissi ve kaygı durumu üzerinde durulması gereken bir konudur. Böyle dönemlerde insanlar içinden buldukları krize ilişkin farklı açıklamalara, onlara yol gösterebilecek, yaşadıkları kafa karışıklığını aşmalarına yardımcı olacak her türlü bilgiye iştahlı hale gelmektedirler. Belirsizlik, korku ve kaygının hâkim olduğu bu dönemde anti-seçkinci, anti-bilimci bir söyleme sahip, otoritelerin gizli amaçlarla toplumu aldattığı, aldatabileceği inancını işleyen komplo teorileri, asılsız haber ve bilgileri

yaygınlaştırmaya çalışan ağlar bu iştaha yanıt vermek üzere hızlıca harekete geçmişlerdir. Dijital ağlar da bu girişimlerin hızla dünyaya yayılmasını sağlamıştır. Daha çok otoriteler arasında henüz bir uzlaşma olmayan, halen muğlak maske kullanımı gibi konularda ilk asılsız haberler pandeminin başında dolaşıma girmiştir. Örnek olarak uzun süre maske takmanın tehlikeli olduğuna ilişkin kaynağı belirsiz İspanyolca bir haber önce Orta ve Güney Amerika'da yaygın biçimde dolaşıma girmiş ardından bu haber İngilizceye çevrilmiş, Nijerya'da bir haber sitesine düşen bu asılsız haber yalnızca o ülkede Facebook üzerinden 55.000'den fazla kez paylaşılmıştır (BBC, 2020). Bu durum yalan haberlerin kar topu etkisiyle ne hızla küresel biçimde yaygın bir dolaşıma girebileceğine ilişkin iyi bir örnektir. Bu ve benzeri birçok asılsız haber ve komplo teorisi pandemiyle birlikte dolaşıma sokulmuş otoritelerin sayısız açıklamasına, asılsız haberleri, komplo teorilerini her fırsatta yalanlamalarına karşın toplumda ciddi bir karşılık bulmuştur. 25 ülkeden yaklaşık 26.000 kişinin katıldığı bir araştırma, pandeminin bir aldatmaca olduğu veya kasıtlı olarak başlatıldığı şeklindeki iddiaların dünyanın her yerinden taraftar topladığını göstermektedir. 2020 sonunda yapılan bu ankete göre, dünya çapında kayda değer sayıda insan COVID-19'un kasıtlı olarak yaratıldığına, bildirilenden çok daha az insanı öldürdüğüne veya bir aldatmaca olduğuna ve aslında mevcut olmadığına inanmaktadır (Henley ve McIntyre, 2020).

Pandeminin ilk dönemleri söz konusu koşullar altında bu tip inançların tohumunun atıldığı dönem olarak göze çarparken, kısıtlama karşı protestolarda kısa zamanda ortaya çıkacaktır. Yukarıda da işaret edildiği üzere maske kullanımının herkes için zorunlu olup olmaması gerektiğine yönelik otoriteler arasında uzlaşmanın dahi kuşku yaratacak biçimde sağlanmaması gibi olgular pandeminin henüz başında otoritelerin güvenilirliği konusunda insanların kafalarında soru işaretleri oluşturmaya başlamış, insanların asılsız haberlere ve komplo teorilerine kulak vermesini sağlayacak bir ortam oluşmuştur. İnsanların kafasındaki tam olarak yanıtlanamayan soru işaretlerine kimi söylentiler ve komplo teorileri yanıtlanmaya başlarken bu durum toplumun genişçe bir kesiminde hastalıkla ilgili söylenenden farklı bir şeyler döndüğüne dair şüphelerin oluşmasına yol açmıştır. Maske kullanımının zorunlu hale gelmesiyle bir protesto biçimine dönüşecek olan maske karşıtlığı kimi araştırmalarda reaktans gibi psikolojik kuramlarla, bireysel bazda açıklanmaya çalışılsa da² bu karşıtlığa neden olan toplumsal boyut gözden kaçırılmamalıdır. Pandemi konusundaki şüphecilik toplumda yaygın olarak var olsa da bu şüphe duyan kişilerin birer protestocuya dönüşmesi kısıtlama karşıtı hareketin gelişimiyle mümkün hale gelmiştir. Bireylerin maske zorunluluğuna karşı çıkışını, kendi kişisel nedenleri dışında, kolektif bir kimlik oluşturabilmiş kısıtlama karşıtı

² Konuyu bu açıdan araştırmış olan Steven Taylor ve Gordon Admundson maske karşıtlığıyla yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve istihdam arasında bir bağlantı saptayamadıklarını söylerken bu karşıtlığın zorlamaya karşı çıkmakla ve maskelerin yararsız olduğu inancıyla bağlantılı olduğunu belirtmişlerdir. Yazarlar bu durumu reaktansla ilişkilendirseler de maske karşıtı hareketin haklar ve özgürlükler alanındaki anlatsının etkisine fazlaca değinmemişlerdir (2020).

protesto hareketlerine destek olma isteği, hareketin parçası hissetmek, bu hareketle paylaştıkları itiraz ve öfkelerini ifade etme isteği üzerinden de değerlendirmek gerekir. Tarihteki ilk anti-maske hareketinin de günümüze benzer koşullarda gelişim gösterdiği görülür. Günümüzde maske konusunda otoriteler arasında yaşanmış olan görüş ayrılıklarına benzer bir durum yüz yıldan biraz fazla süre önce ABD’de bugünküne benzer bir anti-maske hareketinin çıkmasına yol açan en önemli etkenlerden biri olmuş, o zaman da tıp otoritelerinin görüş ayrılıkları toplumda bir şüphe ortamı yaratmış, asıl protesto süreci yine bugün olduğu gibi etkin durumdaki başka aktivist ağları üzerinde gelişecek olan bir toplumsal hareketin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Bu hareketin kısa zamanda kurumsallaşarak bir de dernek kurduğu San Fransisco’da yaşananlar COVID-19 pandemisi döneminde yaşananlarla ilginç benzerlikler göstermektedir.

Brian Dolan’ın aktardığına göre 1918 yılında ABD’nin San Fransisco kentinde İspanyol Gribi vakalarının artması ardından sağlık kurulu önce sosyal mesafe ve hastaların kendilerini karantinaya alma konusunda tavsiye yayınlamayı tercih etmiş, salgınla baş edilemeyince kısa zaman içinde kamusal mekanlar kapatılmıştır. Bu kısıtlamaları bir maske yönetmeliği izlemiş, kamuya açık alanlarda maske takmak zorunlu hale getirilmiş, maske takmayanlara ceza verileceği ilan edilmiştir. Sıkı biçimde denetlenen bu uygulama ve diğer başka kısıtlamalarla birlikte salgın bir ay içinde kontrol alınmıştır. Salgının bittiği düşüncesiyle kısıtlamaların ve maske zorunluluğunun kaldırılmasından bir süre sonra vaka sayılarının artması maske zorunluluğunun tekrar gündeme gelmesine yol açmış, iş çevreleri başta olmak üzere kimi çıkar grupları ekonomik gerekçelerle bu yasağın geri gelmesini engellemeye çalışmış, bu duruma alınması gereken önlemler konusunda tıp camiasının içindeki tartışmalar da eşlik etmiştir. Maske zorunluluğu konusunda tartışmalar bir uzlaşıyla sonuçlanmamış, tıp otoriteleri zorunlu maske kullanımıyla ilgili kesin ve net bir çağrı yapamamıştır. Kent yetkilileri de aslında zorunlu hale getirmek istemelerine rağmen kimi baskı gruplarının da devrede olması nedeniyle maske zorunluluğunu yeniden uygulamaya koyamamışlardır. Maskenin zorunlu hale getirilemediği kentte belediye başkanı maske kullanımını bir gönüllülük kampanyası dahilinde yaygınlaştırmaya çalışmış, hemşerilerini maske takmaya özendirme çabasına girişmiş, bu durum tartışmaları da beraberinde getirmiş ve zorunluluğa karşı çıkanlar başkan öncülüğündeki bu kampanyaya muhalefet etmiştir. Artan vaka sayıları ve ölümler başkanın maske zorunluluğunu yeniden yürürlüğe koymasına karar vermesine yol açarken maske karşıtı hareket ise bir dernek çatısı altında örgütlü mücadeleye başlamıştır. Ağırlıklı olarak dönemin ilerici kadın hakları savunucusu kadınları öncülüğünde kurulan bu dernek ve sürdürülen protesto hareketi, maske kullanımının etkinliğinin bilimsel olarak kanıtlanmadığını, maskelerin hijyenik olmadığını ve vatandaşlara zorla bir şeyler giydirmenin anayasal hakların ihlali olduğunu savunarak kampanyasını yürütmüştür. Bu kampanya sürecinde gösteriler de düzenlenmiş, yerel yetkililer hükümet binası önünde bu grup öncülüğünde protesto edilmiştir. Anti-maske hareketi tarafından olduğu kadar, iş çevreleri tarafından da baskı altına alınan

belediye başkanı basına yaptığı açıklamalarda rakamlarla konuşarak maskenin salgının kontrolünde etkili olduğunu anlatmaya çalışmışsa da yönetmeliği yürürlükte tutmakta zorlanmaya başlanmıştır. Vaka sayılarının düşüşe geçmesiyle birlikte de ikinci kez uygulanmaya başlamasından iki hafta kadar sonra maske zorunluluğunu protestolar ve baskılar nedeniyle sona erdirilmiştir. COVID-19 salgını sürecinde Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) Demokratların çoğunlukla maske zorunluluklarına uyduğu, Trump yanlıları başta Cumhuriyetçilerin uymadığı maskenin siyasallaşması durumuna atıf yapan Dolan, o tarihte de bugün olduğu gibi maske karşıtlığının yalnızca maskeye ilişkin olmadığını, daha derin ideolojik veya politik bölünmeleri yansıtan bir anlama sahip olduğunu öne sürer (2020). COVID-19 önlem ve kısıtlamalarına karşı protesto hareketleri bugün de yüz yıl önce San Fransisco'da ortaya çıkana benzer biçimde haklarının ve özgürlüklerin ihlaline, devletin kendilerine bir şeyler dayatmasına karşı çıkan bir söylemi benimsemiştir. Bu açıdan geçmişle bugün arasında kayda değer bir benzerlik vardır. Ancak COVID-19 salgınında maske konusu çok daha fazla kutuplaşmacı bir görünüm arz etmiş, kısıtlama ve önlemlere bakışta siyasal görüş farkları, bireylerin dünya görüşü onların hangi kampta yer alacakları üzerinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Kutuplaşma bir gerçeklik olsa da pandeminin başındaki belirsizliğin yol açtığı toplumsal güven çatlaklarının önemini göz ardı etmemek gereklidir. Bu çatlaklar dünyanın her yerinde açılırken ABD, kısıtlama karşıtı hareketin başladığı yer olduğu gibi, bu çatlaklara sızarak insanları otoritelere inanmaları konusunda ikna etmeye çalışacak olan inanç ve fikirleri yayan ağların birçoğunun da ev sahibi konumundadır. Kısıtlama karşıtı hareket bilim otoritelerinin de parçası olduğu küçük bir grubun insanların hayatını kontrol ettiğini, COVID-19'un da buna daha fazla imkân sağlayan bir planın parçası olduğuna yönelik etkili bir alt anlatıyı içeren söylentiler, komplo teorileri ve asılsız haberlerin yardımıyla insanların zihnine ve duygularına ulaşmayı başaramıştır.

Daha önce ele alındığı üzere pandeminin ilk döneminde maske kullanımıyla ilgili muğlaklık devam ederken, söylentiler, asılsız haberler maskeyle sınırlı kalmamış hastalık üzerine şüpheleri artıran anlatılar ardı ardına dolaşıma girmiştir. Genelde yukarıda kısaca tanımlanan alt anlatıya dayanan senaryolar ve komplo teorileri ayrıntılar, hikayeler ve aktörler açısından çeşitlilik gösterir. Ülkeden ülkeye, toplumdan topluma kötü adamlar değişebileceği gibi pandeminin kim tarafından hangi amaçlarla tasarlanmış bir plan olduğu da hikayelerde farklılık gösterebilir. Bu teori, söylenti ve hikayeler neredeyse her kesime hitap edebilecek, farklı toplumsal kesimlerin dünyaya bakışlarındaki mevcut şüpheleri uyaracak, uyandırabilecek onların kötü adamlarını içerebilecek bir repertuar çeşitliliğine sahiptir. Öte yandan teoriler ve senaryolar birbirlerine yakın izleklere sahip olsa da pandemi şüpheciligi ve inkarcılığı arasında bir ayırım yapılabilir. Hastalığın bir düzmece olduğu ya da basit bir grip olmasına karşın abartıldığına inanan inkarcılar ile hastalığın ciddiyetini kabul etmekle birlikte virüsün belirli ülkeler, çıkar grupları ya da kişiler tarafından kasıtlı olarak yayıldığını iddia edenler arasında fark vardır. Buna karşın belirli bir

çıkarcı çevresinin (ya da çevrelerinin) insanların hayatını kontrol etmek amacıyla bir plan uygulamaya koyduklarına ilişkin benzer çerçeveleme inanılan anlatılardaki çeşitliliğe karşın farklı grupların ortak hareket edebilmesine, ittifak kurmasına ya da en azından etkileşim içinde kalmalarına yetecek kadar yakındır. Farklı toplumlar ya da aynı toplumun farklı kesimleri kendi dünyayı algılayış, yorumlama ve tehdit algılarına göre ortaya atılan bu senaryolardan, komplo teorilerden kendileri için en uygun gördüklerinin birini ya da birkaçını benimseyebilirler. COVID-19 pandemisi aslında çoğunlukla yeni olmayan komplo teorilerinin ve bu anlatılarla ilintili asılsız haberlerin altın çağını yaşamasına, daha önce bunları duymayan kesimlerin de bunlarla tanışmasına vesile olmuştur. COVID-19 pandemisinin sorumlusu olarak dünyayı yöneten gizli örgütleri, gizli güçleri, Bill Gates'i, 5G teknolojisini, Çin'i ya da ABD'yi sorumlu gösteren farklı komplo teorileri bazıları küresel ölçekte popüler olsa da bazıları farklı toplumlara daha inandırıcı bulunabilmiştir (Henley ve McIntyre, 2020). Buna karşın giriş bölümünde de ifade edildiği üzere bu şüphecilik eğilimi toplumda ciddi karşılığı olsa dahi her yerde bir örgütlü birer protesto hareketine dönüşmemiştir. Öte yandan infodemi tıpkı COVID-19 gibi tüm dünyayı etkisi almıştır. Kısıtlama karşıtı hareketler infodemiyle birlikte, onu desteğiyle bazı ülkelerde kamusal alanda yürüttüğü maske karşıtı kampanyalarla ya da miting, gösteri ve doğrudan eylemle daha yoğun bir mücadele yürütürken kamuoyu oluştururken, bu tip eylemlerin gerçekleştirilmediği, zayıf kaldığı yerlerde infodemi benzer bir işlev üstlenmiştir. Bu bağlamda infodemi kavramına kısaca bakmak ve bu olgunun neden bazı yerlerde protesto hareketlerine yol açarken diğerlerinde yol açmadığı sorusuna yanıt aramak yararlı bir çerçeve sunacaktır.

Bilgi yoğunluğu ve karmaşasının yarattığı sorunları tanımlamak üzere kullanılan infodemi, pandeminin bir yan ürünü olarak kabul edilmekte, otoriteler tarafından hastalıkla mücadele edildiği gibi mücadele edilmesi gereken bir olgu olarak görülmektedir. Infodemiyle mücadele konusunda pandeminin başından itibaren çalışmalar devam ediyor olsa da kısıtlama karşıtı protestoların halen devam ediyor olması, aşı karşıtlığı ya da şüpheciliğinin boyutları ve konu üzerine yapılan, otoritelere yönelik şüpheciliğin epeyce kökleşmiş olduğunu gösteren araştırmalarla birlikte düşünüldüğünde mücadelenin amaçlarına ne kadar ulaşabilmiş olduğu konusunda soru işaretleri oluşmaktadır. Selman Selim Akyüz'ün çalışmasında ifade ettiği üzere insanların kriz dönemlerinde bilgiye ihtiyacının artması yanlış bilgi sorununu da beraberinde getirmekte, kamu otoritesi ve geleneksel medya yanlış bilgiyle mücadelede yetersiz kalmakta, sosyal medya üzerinden yayılan sahte haberler telafisi zor zararlar meydana getirmektedir. Günümüzdeki duruma bakıldığında Akyüz'ün işaret ettiği telafisi zor zararların halen tam olarak giderilemediği görülmektedir. Bu noktada yukarıda tartışıldığı üzere pandeminin başlangıç dönemlerinde toplumda oluşan güvensizliği, kısıtlama karşıtı hareketin ya da onunla birlikte veya aynı düzlemde infodemi yaratma çabalarının başarısını göz önünde bulundurmak gerekir. Hastalıkla ilgili bilgilerin kısıtlı ve tartışmalı olduğu pandeminin ilk dönemindeki komplo teorilerinin, yanlış bilgilerin ve sahte/yalan

haberlerin yarattığı yoğun infodemi döneminin geriye bıraktıklarını temizlemek için çalışmalar yapılması gerekmiş olduğunu da hatırlamak gerekir. Akyüz'e göre bu tip asılsız haberler, yanlış bilgiler çoğunlukla maddi ya da ideolojik amaçlarla üretilmektedir ancak neden ve kim tarafından üretildiğini net olarak tespit etmek mümkün etmek olanaklı değildir. Diğer taraftan da bu bilgi ve haberler yayan aktörlerin kılık ya da maske değiştirmesi onların siyasi amaçlarını da anlamayı zorlaştırmaktadır (2020). İlerleyen bölümlerde ülkeler üzerinden kısıtlama karşıtlığının gelişim sürecine bakıldığında hangi siyasi akımların, aktörlerin COVID-19 pandemisi sürecinde bu tip bilgi, haber ve komplo teorilerini yaydığına ya da yaymış olabileceğine ilişkin bir çerçeve ortaya konulacaktır. Öte yandan yukarıda da değinildiği üzere bu bilgi, haber ve teorilerin hangi siyasi eğilime ait olabileceğini alt metinlere, nasıl bir anlatıya yaslandıklarına bakarak da tahmin etmek mümkündür. Ancak belirtmek gerekir ki Akyüz'ün aktörlerin kılık değiştirdiğine, değiştirebileceğine ilişkin tespiti geçerlidir. Bu tip bilgi, haber ve teorileri yayanlar farklı dünya görüşlerine sahip gruplara ulaşabilmek adına asıl siyasi görüşlerini saklayabilmekte bir anlamda kılık değiştirerek ilgili gruplara yaklaşabilmektedir. Birbirlerinden farklı dünya görüşlerine sahip bireylerin, benimsedikleri dünya görüşlerine ya da ahlak anlayışlarına göre kötü adamları, dekoru, söylemi, dili gibi kimi unsurları değiştirilmiş aslında temelde çok farklı olmayan anlatılara inandırılabilmesi için de bu kılık ya da maske değiştirme önemlidir. Kişilerin dünya görüşüne ve bu dünya görüşüne bağlı ahlakiliğe uygun hikâye ya da hikâyelerle ikna süreci tamamlandığında artık bunun geri dönüşü kolay olmamaktadır. Özellikle de insanları ahlaki açıdan rahatsız etmeyi, onların ahlaki değerlerine dokunmayı başardığı durumlarda. Asılsız haber ve komplo teorilerinin insanları kandırıldıklarına ikna etme çabasını da bu bağlamda etkili bir yöntem olarak görmek gerekir. Selva Dilan Gölbaşı ve Selam Metintaş'ın yerinde tespitiyle infodemi henüz tedavisi ya da aşısı olmayan bulaşıcı hastalığa benzetilirken, bu sorunla mücadelede gerçekleri anlatan mesajlar vermek ya da bu bilgileri, haberleri, teorilerin yanlış olduğunu göstermek tek başına yeterli olmamaktadır. Sorun bireylerin farklı ahlaki değerleriyle ilişkili düşünülmelidir (2020).

İnfodemi üzerine yapılan bu iki değerlendirmede de bir konu üzerinde ortaya bir kez yalan, asılsız bilgiler dökülmeye başlayarak yaygınlaştığında artık bununla mücadelenin kolay olmadığı yönündedir. Pandeminin ilk döneminde yaşananlar özellikle kriz ortamında bu durumun daha karmaşık ve çetrefil hale geldiğini göstermektedir. Özellikle de insanları kendilerine yalan söylendiğine, kandırıldıklarına ikna etmeye yönelik girişimleri azımsanmayacak sayıda insan üzerinde başarılı olmuş, ikna olan bireylerde kandırılmaya yönelik bir öfke ortaya çıkmış, COVID-19 çerçevesinde uygulamaya konulan ahlak dışı planlar karşı çıkılması gereken bir durum olarak kısıtlama karşıtları tarafından çerçevelendirilmiştir. Öte yandan infodemiye bireylerin seferber olmasına yol açan asıl ve başat unsur olarak görmemek gerektiğini tekrar hatırlatmak gerekir. Yukarıda ele alınan İspanyol Gribi pandemisi dönemi San Fransisco örneğinde de görüldüğü

gibi hazır ağlar ve örgütlenme bir hareketin çıkışında kritik önemdedir. Asılsız haberler, komplo teorilerini üreten ağlar pandemi döneminden önce de var olduğu gibi, pandemi döneminde ilk protesto hareketlerini başlatan gruplar da çoğunlukla belirli siyasi kimlikler etrafında bir araya gelmişlerdir. Kısıtlama ve önlem karşıtı hareketlere bakıldığında James M. Jasper'ın ABD'deki aşırı/dini sağ hareketler üzerine ortaya koyduğu çerçeveye benzer bir tablo göze çarpar. Gücü meşru olmayan biçimde elinde tutan karanlık ve ahlaksız bir ittifakın toplumu kendi emellerine göre kontrol etmeye ve tasarlamaya çalıştığı inancı, yaşam biçimini koruyabilmek için onlara karşı mücadele etmenin ahlaki ve dini bir sorumluluk olduğu düşüncesi bu hareketlerin ortak çıkış noktasıdır. Jasper'a bu hareketler gibi yüzlerce, binlerce küçük grup ve bireysel taraftardan oluşan geniş çaplı hareketler bir anda ortaya çıkıp kaybolmazlar. Onlara esin kaynağı olan kişiler veya kültürel anlamlar, eski fikirlerin yeni biçimler ve yeni kötü adamlar icat ettiği gelecek hareketlerde de kullanılmak üzere var olmayı sürdürürler. Yeni hareketler ağlardan, örgütlere kendilerinden önce var olan altyapıları ödünç alıp dönüştürür ve protestocular altyapıları kendi kültürel anlamlarını yaymak için kullanırlar (Jasper, 2017: 97-99). Kısıtlama karşıtı hareketler Jasper'ın ortaya koyduğu bu çerçeveye oldukça benzer bir görünüm arz eder. Kısıtlama karşı hareketlerin ortaya çıkışını ve gelişimini olanaklı kılan kendinden önceki hareketlere, altyapıya, ağlara ve bu bağlamdaki siyasal iklime dikkatli biçimde bakılması bu hareketleri anlamak için zorunludur.

COVID-19 kısıtlama ve önlemlerine karşı protestoların kamusal alanda ciddi bir varlık gösterdiği ülkelere bakıldığında otoritelere, seçkinlere yani "müesses nizam"a yönelik bir öfke örgütlü haldedir. Bu öfkeyi yansıtan, onu körükleyen sağ popülizm başta olmak üzere siyasi akımların gördüğü ilgi ve destek, bu öfkenin toplumsal alanda daha fazla karşılık bulduğunu göstermektedir. Bu öfkenin temel nedeni olan karanlık güçlerin ve onlarla ortak çalıştıkları düşünülen bilim dünyasının yani "kötü adamlar"ın kamuoyuna kimi konularda yalan söyleyebildiği ya da gizli planları olduğu inancını paylaşanların oluşturmuş olduğu örgütler, ağlar günümüz dünyasında oldukça gelişmiş hale gelmiştir. Bu ve benzeri inançları paylaşan farklı hareketler karanlık güçlerin yalanlarının ve/veya kamuoyundan gizledikleri planların ifşa edilmesini onlarla mücadelede en önemli alanlardan biri olarak görmektedirler. Karanlık güçleri, şer odaklarını yaşanan sorunların sorumlusu olarak göstermek kuşkusuz yeni bir olgu değildir. Ancak bu tip inançları yayan grupların günümüzde ulaştığı örgütlülük seviyesi, kullandıkları yöntemler ve yaratabildikleri toplumsal etki eskisinden farklıdır. Yükseliş dönemine girmiş olan siyasi popülizm bu eğilimden hem beslenmiş hem de onu beslemiştir. Öte yandan belirtmek gerekir ki bu tip inançların dünya görüşü ve siyasi eğilimle zorunlu bir bağlantısı yoktur. Farklı siyasi görüşteki birey veya toplumsal gruplar kimi zaman benzer kimi zaman farklı ama perde arkasındaki güçleri suçlayan anlatılar bağlamında bu tip inançlara sahip olabilmektedir. Seçkinlerle bilim dünyası arasında karanlık ittifakla mücadele edilmesini bir gereklilik, bir ahlaki ödev olarak gören farklı gruplar son yıllarda daha görünür hale gelmiş, inançlarını, fikirlerini daha fazla ve kolayca yayabilme

imkanına kavuşmuşlardır. Pandemi gibi belirsizliklerle dolu bir kriz durumu oluştuğunda bu gruplar hızlıca seferber olabilme kapasitesine sahiptir. Özellikle de bilimsel uzmanlığa karşı düşmanca tutuma sahip hareketler COVID-19 pandemisinin başlamasıyla birlikte çok hızlı biçimde harekete geçmiş, güvensizlik ve şüphe yaratmak konusunda ciddi aşama kaydetmişlerdir. Bilimsel uzmanlığa yönelik olumsuz bakışın yükselişi bu eğilimi destekleyen başka diğer dinamiklerle de ilintilidir. Bilimsel uzmanlığa düşmanca bakışı popülizm bağlamında ele alan Harry Collins, Robert Evans, Darrin Durant ve Martin Weinel, bilimsel uzmanlık ve popülistlerin “halk iradesi” söylemi arasındaki gerilime dikkat çekerler. Onlara göre popülizmin yükselişi bilime, bilimsel uzmanlığa saldırılara yol açmıştır. Çoğulcu demokrasilerde bilimsel uzmanlığın, denge ve denetleme süreçleri açısından önemi, bu süreçlere olumsuz bakan popülizmin bilimsel uzmanlığa yönelik düşmanca tavrının temel nedenlerinden biridir. Popülizm, halk iradesini vurgularken bilimsel uzmanlık gibi bu iradeyle ters düşebilecek her sesin karşısındadır. Bilimsel uzmanlığa halk iradesinin karşısında durabilmesi nedeniyle düşmanca bakılabilmekte, bilim insanları da müesses nizamın birer parçası olarak hain olarak ilan edilebilmektedirler. Yazarlar akademi içindeki kimi disiplinlerin de bilimsel uzmanlığa yönelik olumsuz tutumlara katkı yaptığını öne sürerler. Onlara göre çağdaş bilim ve teknoloji çalışmaları³ bilimsel uzmanlığın kültürel önemini aşındırmakta ve farkında olmadan popülizmin yükselişini desteklemektedir. Sonuç olarak halk iradesinin belirleyici olduğu fikri bir kez kanıksandığında azınlığın görüşleri hain olarak damgalanmaya, denge ve denetleme sağlayan kurumlar bilimsel uzmanlık da dahil baskı altına alınmaya başlanmaktadır (2020). Son dönemde yapılan bu ve benzeri değerlendirmeler günümüz dünyasında bilimsel uzmanlığın gücünün birçok yönden zayıflatılmaya çalışıldığını savunmaktadırlar. Siyasi popülizm toplumu, sözde erdemli insanlar ile olumsuz tasvir edilen siyasi seçkinler arasında bir mücadele alanı olarak görürken, bu bakış açısının anti-seçkin tavrı yalnızca politikacıları değil, aynı zamanda müesses nizamın diğer temsilcileri olarak görülen bilim adamları ve bilimsel kurumları da hedef almaktadır. Niels G. Mede ve Mike S. Schafer bu çerçevede bilimle ilgili popülizmin ayrı bir alan olarak incelenmesi gerektiğini söylerken bu popülizm çeşidinde, bilim dünyasının seçkinlerinin halkın elinde olması gereken karar hakkını meşru olmayan biçimde elinde tutan erdem yoksunu bir grup olarak resmedildiğini belirtirler (2020). İklim değişikliği konusu bu durumun en eski ve açık örneklerinden biridir. Günümüzde de bu durum devam etmektedir. Matthew Lockwood’a göre sağ popülist ideolojide iklim değişikliği meselesi bu ideolojinin “halk” ve kozmopolit elit arasında kurduğu

³ Yazarlar burada Bilim ve Teknoloji Çalışmaları (Science and Technology Studies) ya da Bilim, Teknoloji ve Toplum olarak adlandırılan disiplini kastetmektedirler. Bu disiplinin bir tanımı şöyledir: “Bilim, Teknoloji ve Toplum Çalışmaları (STS), “bilim”, “teknoloji” ve “toplum”un birbirlerini nasıl etkilediklerini ve birbirleriyle ilişkili olarak nasıl biçimlendiklerini eleştirel bir yaklaşımla inceleyen araştırma alanına verilen isimdir... STS; bilim, teknoloji ve toplumu birbirinden özerk ve bağımsız birer alan olarak değerlendiren disiplinlerarası yaklaşımdan, bilimsel, teknolojik ve toplumsal olanın birbiriyle nasıl iç içe geçtiğini ve bunların nasıl birlikte üretildiklerini inceleyen disiplinler-ötesi yaklaşıma geçişi temsil eder.” (Ansal, Ekinci ve Kaşdoğan, 2018).

antagonizma açısından sembolik bir yere sahiptir (2018). Bilimsel uzmanlığa karşı olumsuz bakış ve “mücadele”de iklim değişikliği konusu en bariz örneklerden biri olduğu gibi, iklim değişikliği inkarcılığının COVID-19 kısıtlamalarına karşı hareketlerle doğrudan bağları olduğu, kısıtlama karşıtlığı ile iklim değişikliği inkarcılığının ortak altyapıları kullandığı öne sürülmektedir. Yapılan araştırmalar iklim değişikliği inkarcılığı ve anti-bilim konusunda çalışan ağ ve grupların, ABD’de COVID-19 kısıtlamalarına karşı ilk protestoların da örgütleyicilerinden ve ön cephesinde yer alanlar olduğunu göstermiştir (Horn, 2020; Holden, 2020; Conrow, 2020).

Siyasal iklim açısından dünya COVID-19 pandemisine bilime ve/veya onları izleyen otoritelere yönelik bu tarz düşünceleri savunan toplumsal ağların güç kazanarak, genişlediği, bunların desteklediği, bunları destekleyen siyasi aktörlerin ABD örneğinde olduğu gibi kimi ülkelerde iktidarı elinde tuttuğu ya da Almanya’da Alternative für Deutschland (AfD) gibi aşırı sağ partilerin zinde olduğu bir dönemde girmiştir. Bu iklim içinde kısıtlama karşıtlığı, iklim değişikliği inkarcılığı, şüpheciligi gibi bilimsel otorite karşıtlığı konusunda uzun süredir aktif olan ağların ve hareketlerin altyapısı içinde ve/veya o altyapıları ödünç alarak hızla gelişim göstermiş görünmektedir. Bu tepkisel hareket bir diğer tarafta da, ABD örneğinde canlı biçimde görüldüğü üzere sağ popülizmin ilgi, destek gördüğü ve bir çok açıdan güçlü olduğu siyasi iklimin açtığı fırsat pencerelerinden de ciddi ölçüde yararlanmıştı. Öte yandan bu noktada siyasi iklime yapılacak vurgu ve sağ popülizmin etkisi konusunda dengeli bir değerlendirme yapmak gerekir. Bunlar şüphesiz biçimde protesto hareketlerinin gelişimine birçok açıdan kayda değer katkı sunmuştur. Ancak toplumsal hareketler çok farklı etkenler, dinamikler çerçevesinde ve genelde kendinden önceki kimi altyapılar üzerinde gelişim göstermekte, varlığını sürdürdüğü takdirde değişen koşullara bağlı olarak kimi değişim ve dönüşümlere uğramakta ya da yeni bir harekete dönüşebilmekte, başka hareketlerle birleşebilmekte, ittifaklar kurabilmektedirler. Bu açıdan kısıtlama karşıtlığını sağ popülizmle özdeşleştirmek, salt bu bağlam içinde değerlendirmek konusunda dikkatli davranmak gerekir. COVID-19 kısıtlama karşıtı protesto hareketleri çok farklı dünya görüşlerine ve inanca sahip birçok grubun desteğini almıştır. Bu çeşitliliği göz önünde bulundurmak ve anti-bilimciliğin popülizmin yükseliş döneminin öncesine dayanan kökenlerini hatırlamak çözümlene konusunda indirgemecilikten kaçınmak adına önemlidir. Bu noktaya kimi değerlendirmelerde de özellikle dikkat çekilmekte, kısıtlama karşıtlarına özellikle de basmakalıp siyasi çerçevelerden bakmanın sorunlu olduğu dile getirilmektedir.

Kısıtlama karşıtlığının içinde çıktığı toplumsal ağların kaynak imkanlarının ve örgütsel kapasitesinin ne denli güçlü olduğunu ortaya koyan Jen Schradie ABD’deki kısıtlama karşıtı protestoları, bu protestolarda dikkat çeken korkutucu sembollere (aşırı sağ embolleri kast eder) ya da bu gösterilere varlıklı Cumhuriyetçiler tarafından verilen güçlü desteğe odaklanarak değerlendirmek eksik bir bakışa yol açar. Ona göre

bu çarpıcı sembol ve hikayelere bakarak konunun ancak küçük bir kısmı görülebilir. Tablonun bütününe bakıldığında bu protestolara destek olan, propagandayı besleyen zengin bağışçılar öyküsünün çok ötesinde büyük bir dinamik işlemektedir. Öncelikle protestolara katılan muhafazakâr dünya görüşüne sahip protestocuları aldatılmış aptallar olarak görmek son derece yanlıştır. Schradie'ye göre bu tip taban hareketlerinin mesajlarını derinden iletmede liberal/ilerici bilgilendirme kampanyalarından daha başarılı ve son derece etkili olduğunun bilinmesi gerekir. ABD'deki sağ hareket kendi hareketlerini geliştirmek, propagandalarını yaymak ve teşvik etmek için interneti rakip hareketlerden çok daha etkili kullanmaktadır. Ona göre kısıtlama karşıtı protestolar, uzun süre önce kurulmuş, sıkı bağlarla birbirine bağlı taban hareketleri, siyasi kurumlar ve haber merkezlerinin oluşturduğu muhafazakâr ağ ekosisteminin bir ürünüdür. Bir diğer taraftan bu başarı sadece onlara ait değildir. Sosyal medya platformları da onların kampanya yaklaşımlarının lehinde işlemektedir (2020). Schradie'nin bu değerlendirmeyi siyasi tercihi sağ lehine bir anda ciddi biçimde değişen ABD'nin North Carolina eyaletinde farklı toplumsal grupları inceleyerek yaptığı çok detaylı, farklı nitel, nicel araştırma tekniklerinin bir arada kullanıldığı bir çalışmada elde ettiği bulgulardan yola çıkarak bu ağları ve işleyişini bilen bir uzman olarak yaptığını belirtmek gereklidir. İlgili çalışmada Schradie dijital aktivizmin demokrasiyi de tehdit edebilecek bir duruma geldiğini, sağ popülist grupların zengin kaynakları ve aldıkları destek sayesinde dijital hegemonya oluşturduklarını işte bu North Carolina örneğine bakarak öne sürmektedir (Schradie, 2020). Schradie ilgili yazındaki diğer çalışmalarla benzer biçimde sağ popülizmin başarısına odaklansa da, çalışması sağ hareketin içinde yer alan aktivistleri bazı zengin ve güçlü çevreler tarafından desteklenen ya da manipüle edilen edilgin bireyler olarak değil, güçlü kaynaklara sahip, bu ağları oluşturan ve ona gücünü veren etkin bireyler olarak ele alır. Bu değerlendirme toplumsal hareketler içinde yer alan bireyleri değerlendirirken yapılan, onları akılsız ya da kolaylıkla manipüle edilebilen unsurlar olarak gören bir bakış açısından kaçınmak gerekliliğini hatırlatır. Kısıtlama karşıtı protestocuları, kolaylıkla manipüle edilebilecek ya da muhakeme yeteneği zayıf bireyler olarak basmakalıp biçimde değerlendirmemek gerekir.

Marjinal fikirlerin, inançların belirsizlik, korkunun hissedilir hale geldiği kriz dönemlerinde yayılması, güç kazanması, aykırı grupların bu dönemlerde destekçilerini artırması olağandışı bir olgu değildir. Anti-semitizm konusunda yetkin bir isim olan Michael Blume'un kendisiyle yapılan bir röportajda ifade ettiği üzere salgın gibi kriz dönemlerinde duruma verilecek tepki açısından insanların önünde iki seçenek vardır. Birinci seçenek korku ve belirsizlikle yüzleşmek, hazır yanıtların henüz mevcut olmadığını kabul ederek yaşamak, ikinci seçenek ise durumu yadsımak, korkuyu kabul etmemek ve suçlayacak birilerini aramaktır (DW, 2020). COVID-19 pandemisi bu manada kimi marjinal fikir ve grupların fikirlerini yaymasına uygun bir zemin hazırlamıştır. Bu marjinal gruplar kısıtlama karşıtı hareketlerin başka gruplarla birlikte birer bileşeni konumunda olsalar da hareketin

gelişimine önemli katkılar sunmuşlardır. Örneğin QAnon⁴ gibi son derece marjinal bir grup bu kriz ve belirsizlik döneminde toplumun olayları anlama, adlandırma çabasından yararlanarak kayda değer bir ilgi toplamayı başarmış, destekçi ve sempatanlarını artırmışlardır. Bu marjinal hareketler eskiden olduğu gibi destekçi toplamak üzere bireylere dünyayı farklı açıdan görme vaadi sunarak ilgi toplamaya çalışmakta, QAnon gibi gruplar günümüzde bunu insanlara dijital dünya üzerinden spekülatif komplo teorileri sunarak yapmaktadırlar. Bu gruplar literatürde “komplo düşüncesi” ya da “komplo zihniyeti” olarak adlandırılan düşünüş biçimlerinin yaygınlaşması için pandemi döneminin sunduğu fırsattan oldukça etkili biçimde yararlanılmışlardır. Komplo teorilerine insanların, bunlara neden inandıklarına dair yapılan son dönem çalışmalar bu teorilere inanmanın altında birçok neden ve gerekçe yatıyor olduğunu ortaya koymuştur. Psikolojik, epistemik ve sosyal güdüler gibi birçok güdü insanların bu teorileri benimsemesine neden olurken eğitim, gelir düzeyi, cinsiyet, çalışma durumu ve meslek gibi demografik, ideoloji gibi politik faktörler bu teorilerin kabul görmesine yakınlıkta etkilidir. Ayrıca belirli toplumsal kesimler komplo zihniyetine daha açıktır. İlgili literatür bireylerin bir komplo teorisini benimsemesi için, söz konusu komplo teorisinin o kişide var olan yakınlıklara uygun olması gerektiğini güçlü biçimde vurgulamaktadır. Komplo teorilerini benimseme sürecinde güç, güçsüzlük ve tehdit algılarının önemine de dikkat çekilirken, bu inançların kolektif eylemin ortaya çıkmasındaki etkisi de vurgulanır. Kimi yaklaşımlar bir güç asimetrisinin kaybeden ucunda olmak gibi durumsal faktörlerin komplo teorilerine olan inancın artmasına neden olabileceği öne sürerken, komplo teorilerinin “kaybedenler” için olduğunu, bu kesimlerin iktidardakileri ve onların koalisyonlarını suçlama eğiliminde olduklarını savunur. Bu yaklaşımın bir varsayımı da, komplo teorilerinin tehdit karşısında kolektif eylem için işlevsel olduğu yönündedir. Komplo teorileri davadaşlara açık sinyaller gönderen birer çağrı kartı olarak kullanılmakta, bu yolla komplo teorileri kolektif eylemi yaratabilmektedir (Douglas ve ark., 2020). Pandemi döneminde QAnon’un komplo teorileriyle COVID-19’a yönelik komplo teorileri birleşmiş, bu birleşme kısıtlama karşıtı protestolarda ve sosyal medya ağlarında net biçimde görülmüştür. Bu dönemde farklı komplo teorileri bir sinerji içerisinde hızla yayılan bir dalga yaratmışlardır (Spring ve Wendling, 2020). Bu durum Douglas ve arkadaşlarının çalışmasının işaret ettiği yönde ilerlemiş, komplo teorileri dalgası kısıtlama karşıtı hareketlerin ortaya çıkmasında önemli bir işlev görmüştür. Ancak tekrarlamak gerekirse kısıtlama karşıtı

⁴ 2017 yılında ortaya çıkan QAnon, Q adlı bir hesaptan gizli devlet sırlarını ifşa ediyormuş gibi yaparak ortaya çıkmış anonim bir harektir. Hareket Trump’ın şeytana ve onun takipçilerine karşı gizli ancak yaşamsal mücadele verdiği inandır. Onun medyanın ve iş dünyasının seçkinlerinin oluşturduğu, satanizm ve pedofili ağlarıyla birarada bulunan gizli bir ağın sonunu getireceğini düşünmektedirler. Bu ana komplo teorisi yanında çok geniş bir alana yayılan farklı komplo teorilerine de inan QAnon hareketinin COVID-19 salgınıyla birlikte evlere kapanan komplocular daha etkin hale geldiği ve işlerin rayından çıktığı savunulmaktadır. Bu hareketin günümüzde yüzbinlerce insanın görüşlerini etkilediği düşünülmektedir. Trump ve ailesi tarafından açıkça olmasa da desteklenen hareketin önemli bir destekçi kitlesi bulunur. QAnon takipçileri hedef alınan kişiye topluca saldırarak o kişinin pedofili olduğunu söyleyerek ya da devlet, millet düşmanı hainler olarak yaftalayarak yapar. (Aktan, 2020).

hareketin ortaya çıkışında infodemi, komplo teorileri, özellikle de pandeminin başındaki yaşanan bilimsel muğlaklık döneminin de katkısıyla önemli işlevler üstlenmişlerdir. COVID-19'un komplo teorileri çerçevesinde bir tehdit olarak çerçevelenmesi farklı grupların bir kolektif eylemde birleşebilmesine olanak sağlamış, ilgili komplo teorilerinin kendi amaçları, inançları ya da dünya görüşleri için ne denli işlevsel olabileceğini fark eden gruplar çağrışı ya da daveti kabul etmekte gecikmemişlerdir. Protestoların ve kampanyaların hızla ortaya çıkmasını sağlayacak ağlar ve kaynaklar kendilerine göre COVID-19 oyununu bozmak ve pandeminin maskesini düşürmek amacıyla farklı gruplar tarafından hızla seferber edilmiştir. Bir sonraki bölümde olayların gelişimine bakıldığında siyasal fırsatların da bazı ülkelerde ne kadar uygun olduğu görülecektir. Bu bölümle birlikte kısıtlama karşıtı hareketin ortaya çıkmasına neden olan etkenlerin genel bir tablosu ortaya konulmuş olacak ardından bu tabloyu ilgili yazının nasıl okuduğuna bakılacaktır.

2. Protestolarının Nitelikleri ve Karakteristik Özellikleri

COVID-19'un bir düzmece, yalan ya da kasıtlı bir müdahale olduğunu savunan komplo teorileri hastalığın ciddiyetinin anlaşılması ve önlem, kısıtlamaların gündeme girmesiyle eş zamanlı olarak dolaşıma girmiştir. Bir önceki bölümde değinildiği üzere iklim değişikliği inkarcıları gibi bilim otoritelerine karşı gruplar bu komplo teorilerini ilk ortaya atanlar olmuşlardır. Pandemi kimi gruplar için dünya görüşleri ya da inançları gereği yürütülmesi gereken mücadeleleri için yeni bir olanak olarak görülmüş, daha fazla insanı seferber etmeyi amaçlayan, farklı grupların, farklı kesimlere hitap edebilecek çeşitli komplo teorilerinden güç alan etkin bir kampanya süreci çok geçmeden başlatılmıştır. Komplo teorileri gerçeklerin ifşasını amaçlamasına dolaşıma sokulurken, bu teorilerin açık ettiği "oyun"u bozmak üzere bazı ülkelerde insanlardan maske takmayarak ya da diğer kısıtlamalara uymayarak direnmeleri istenmiştir. Bu sivil itaatsizlik çağrıları bireysel haklar ve özgürlüklerin çiğnendiği dolayısıyla kısıtlamalara uymanın meşru olmadığı dahası karşı çıkmanın ahlaki bir görev olduğu söylemi bağlamında kampanyalara dönüşmüştür.

Kısıtlama karşıtlığı kısa zaman içinde sosyal medyada yürütülen kampanyalar, anti-maske hareketi, protesto gösterileri, yürüyüşleri, doğrudan eylemi ve sivil itaatsizlik eylemlerini içeren geniş bir repertuvara sahip kayda değer bir toplumsal hareket halini almış, bu hareket zamanla küresel bir nitelik kazanmıştır. Kuzey Amerika ve Avrupa başta olmak üzere giderek güçlenen hareket kısa zaman içinde son derece geniş katılımlı gösteriler, mitingler düzenleyebilecek bir güce ulaşmış, hareketi sosyal medyada yüzbinlerce insan takip etmeye başlamıştır. Hareketin en önemli merkezlerinden biri olan Almanya'da gerçekleşen ve Avrupa'nın farklı yerlerinden gelenlerin de katıldığı hak ve özgürlükler temalı mitinglerde farklı kesimlerden on binlerce insan bir araya gelmiştir. Protestolar hemen hemen her coğrafyayı etkilemiş küresel bir dalgaya dönüşmüş olsa da kısıtlama karşıtlığı bazı ülkelerde çok daha etkili ve güçlü bir hareket görünümü arz eder. Hareket birçok Batı ülkesinde kayda değer bir güç kazanmışsa da ABD ve Almanya diğerlerine göre daha

fazla öne çıkan örneklerdir. ABD’de hareket daha ziyade siyasi kimlik ve toplumsal kutuplaşma üzerinde yükselirken, Almanya’da benzer ancak bundan biraz daha karışık bir durum vardır. İki ülkede de protestolar, daha önce de değinildiği üzere kısıtlama karşıtı hareketlerin baskın söylemi olan hak ve özgürlükler çerçevesini kullanmıştır. Protestolar kişi hak, özgürlüklerini zaten çok önemli görüldüğü ABD’de iktidarın desteğiyle çok hızlı bir gelişim imkânı bulmuştur. Almanya’da hareket ABD’yi geriden takip etmiş ancak çok ciddi bir ivme yakalayarak farklı kesimleri içine çekmeyi başaramış, iktidardan ya da ana akım siyasetten bir destek sağlayamasa da aşırı sağcı AfD gibi partilerin desteğini de alarak gelişim gösterebilmiştir. Bu iki ülkeye daha yakından bakmadan önce farklı ülkelerdeki protestoların niteliklerine bakılarak hareketin küresel ölçekteki temel karakteristiğini anlamak ve aşırı grupların yerini görmek adına yararlıdır.

Kimi ülkelerde protestolarda marjinal gruplar ön plandayken, kimilerinde çeşitlilik göze çarpmıştır. Örnek olarak pandemi yönetmek konusunda ciddi biçimde zorlanan İtalya’da çok büyük olmasalar da ülke çapında birçok protesto gerçekleşmiştir. Kimi protestolarda aşırı sağ ve aşırı sol provokatörler, organize suç grupları, futbol holiganları gibi marjinal gruplar sahneye çıkmış, bu gruplar dükkanları yağmalamak, polisle çatışmak gibi eylemler için kısıtlamalara yönelik tepkiyi bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir (Lowen, 2020). 2020 Kasım’ı başlarında kısıtlamaların yeniden sıkılaştırılmasıyla Avrupa genelinde protestolar yeniden ciddi bir ivme kazanmış kimi yerlerde şiddet içeren birer isyan görünümü almıştır, İtalya örneğine benzer gelişmeler yaşanmıştır. İspanya ve İtalya’da kısıtlamalardan olumsuz etkilenen vatandaşların, esnafın, iş sahiplerinin makul ve barışçıl kısıtlama karşıtı protestolarına sızmaların bu durumun nedeni olduğu düşünülmektedir. Protestolara süreç içinde farklı ideolojilerden aşırı gruplar katılarak gerilimin artmasına neden olmuş, polis müdahalesini gerekli kılan şiddet eylemleri ortaya çıkmıştır. Bu yaşananlarla ilgili dikkat çekici bir değerlendirme bu durumun esnaf, iş sahipleri ve vatandaşların kendileriyle protestoya katılan aşırı gruplara sempatiyle bakmaya başlama ihtimalinin bir tehlikeli yaratmasına ilişkindir (Pratten, 2020). İlerleyen bölümlerde değinileceği üzere protestoları bir platform olarak kullanan aşırı grupların bu hareket sayesinde normalleşmesi ve toplumun daha önce ilişki kurmadığı kesimleriyle bağlar kurmaya başlaması, görünürlüklerinin sıradan hale gelmeye başlaması kısıtlama karşıtı hareketlerin ortaya çıkardığı dikkat çekici bir sonuçtur. Anti-maske ve kısıtlama karşıtı protestolar ABD’nin komşusu Kanada’da kayda değer ölçüde destek bulmuş, örgütlenmiş, ABD’deki kadar keskin ve derin olmasa da konu siyasileşerek dünya görüşüyle maske kullanımı arasında bir bağ kurulmuştur. Kanadalılar otoritelere ve devlet kurumlarına büyük ölçüde güvense de araştırmalara göre siyasi görüşe göre maske kullanımı konusunda başlangıçta eşit olan kullanım oranları zaman içinde açılmış sol görüşlülerde maske kullanımı %90’lara çıkarken sağ görüşlülerde bu oran %60’larda kalmıştır. Yorumlar Kanada’da ABD’ye benzer dinamiklerin işlediğini ortaya koyarken gösterilerde aşırı sağ ve Trump yanlısı dövizler, bayraklar yanında komplo teorilerine yapılan atıflar,

QAnon amblemleri protestolarda göze çarpmıştır (Molas, 2020). 2022 yılında zorunlu aşı karşıtı “Özgürlük Konvoyu” eylemleri hareketin Kanada ayağın ne denli güçlü olduğunu göstermiş, söz konusu ağların ne denli gelişmiş olduğunu ortaya çıkarmıştır. Kısıtlama karşıtı protestolar bu biçimde aşırı grupların kendilerini göstermesine sahne olurken QAnon’a ait olanlar gibi ortak sembollerin kullanımı dikkat çekicidir. QAnon Kanada’da olduğu gibi Almanya başta olmak üzere kısıtlama karşıtı hareketler için önemli bir dinamo işlevi görmüştür. Marjinal gruplardan QAnon’a değinerek ve bu hareketin merkezi ABD’deki protestoların gelişimine ve niteliklerine bakılarak kısıtlama karşıtı hareketlerin bazı temel karakteristiklerini, pandeminin toplumsal kutuplaştırma ve gerilim amacıyla nasıl araçsallaştırılabildiğini daha da iyi anlayabilmek mümkündür.

COVID-19, 2020 Mart ayında bir pandemi olarak ilan edilirken 20 Nisan 2020’ye gelindiğinde ABD’de ülke çapında 400’ü aşkın kısıtlama ve kapanma karşıtı eylem çoktan gerçekleştirilmiştir. Kimilerinde silahlı göstericilerin yer aldığı bu protestolar tehlikeli ve saldırgan nitelikte birer gövde gösterisi gibidir. Bu açıdan protestolar gücün kimin elinde olduğunu gösterme çabası olarak değerlendirilebilir (Kowalewski, 2020). Ülkedeki siyasi iklim ve kutuplaşma yanında geniş bir takipçi kitlesi yakalayabilmiş komplo teorilerinin etkisi, toplumsal gerilim yaratma yanlısı sağ ve muhafazakâr toplumsal ağların kendini gösterme çabasıyla bir araya gelmiş bu bileşim iktidardan da destek görünce söz konusu görüntüler ortaya çıkmıştır. Protestoların öncüsü olan ve gövde gösterisi yapan gruplar/ağlar ileride de değinileceği üzere kriz durumlarını hazır biçimde beklemektedir. Kısıtlama karşıtı gösterilerin ilk başladığı, daha sonra Virginia ile birlikte Trump tarafından “özgürleştirilmesi” çağrısı yapılan Michigan’da, pandemi tedbirleri kapsamında eyalet valisinin evde kalma çağrısına tepki gösteren Trump yanlısı Michigan Muhafazakâr Koalisyonu ve silahlı milislerin başını çektiği gruplar tarafından organize edilen protestolar, 15 Nisan 2020’de binlerce kişiyi eyalet başkenti Lansing’de hükümet binasının önünde bir gösteri için toplamayı başarabilmiştir⁵. Bu eylem kısıtlama karşıtı hareketlerin öncüsü ağların ne tarzda yapılar olduğunu anlamak adına iyi bir örnektir. Eylemi araştıran Jonathan Oosting protestocuların varlıklı destekçileri, geniş kaynakları ve güçlü bir örgütlenmeyi içeren yerele bir ağ yapısı içinde olduklarını ortaya çıkarmıştır (2020). Bu yapı Amerikan sağının Schradie’nin tarif ettiği yukarıda alıntılanan ağ biçimi ve işleyişle ciddi benzerliklere sahip olduğuna dikkat çekmek gerekir. Bu ilk büyük eylemin ardından Michigan’ı başka eyaletler de izlemiş protestolar ülke geneline yayılmaya başlamıştır⁶. Trump,

⁵ Michigan protestolarının daha derin ve tehlikeli, terör olarak tanımlanabilecek boyutları olduğu sonradan ortaya çıkmıştır. Eyalet valisi Gretchen Whitmer’in kaçırılması başta olmak üzere birçok başka eylem planlayan sağ görüşlü bir örgüt istihbarat güçlerinin aylar süren takibi neticesinde yakalanmıştır. (Bkz. Gabbat, 2020)

⁶ 6 Ocak 2020 tarihinde ABD Kongre Binası’na yapılan saldırıya benzer eylemlerin yerel ölçekte ilk olarak bu protestolarda gerçekleştirilmiş olması oldukça ilgi çekicidir. Kimi yerlerde protestocular eyalet başkentlerindeki yerel kongre binalarına (capitol) baskınlar düzenlemişlerdir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu konuya ilişkin değerlendirmelere yer verilecektir. Öte yandan Almanya’da kısıtlama karşıtı protestocular da başarılı

Minnesota, Michigan ve Virginia'daki kısıtlamaları çok sert oldukları gerekçesiyle eleştirirken Twitter üzerinden protestolara destek vermiş ancak protestoların gerçekleştiği Cumhuriyetçi Partili valiler tarafından yönetilen eyaletlerin adını anmayarak konuyu siyasi kutuplaşma için kullanmak istediğini göstermiştir. Siyasi yorumcular bu durumu gerilimi ve kutuplaştırmayı artırıcı ve ilgili eyaletlerdeki Demokrat Partili valileri hedef alan siyasi bir eylem olarak değerlendirmiştir (Zurcher, 2020). Protestolar ABD'de böyle bir siyasi iklim içinde hızla gelişim gösterirken toplum kısıtlama karşıtları ve yanlıları, maske takanlar ve takmayanlar gibi gündelik yaşamda da karşı karşıya gelecek biçimde ikiye bölünmüştür. Bu kutuplaşmayı, Twitter'a yansıyan söylemler üzerinden karşılaştıran Gillian Bolsover, kısıtlama yanlılarının özgürlükler ve haklardan daha az bahsettiğini bunun yerine devlet, tıp otoritelerinin tavsiyelerini öne çıkarttığını, kısıtlama karşıtlarının ise sıkça hak ve özgürlükleri, ekonomik maliyetleri vurguladığını ortaya koymuştur. Söylemler, son derece kutuplaşmış ve bölünmüş, büyük ölçüde yerleşik politik kimlik pozisyonlarına göre şekillenmiştir. Buna karşın kısıtlama yanlıları karşıtları ikna sürecinde haklar ve özgürlükler söylemini doğru biçimde kullanamamış, kısıtlama karşıtlarını hak ve özgürlük söylemine karşı pozitif bir tepki vermekte başarısız olmuşlardır (2020). İleride tekrar ele alınacak olan söz konusu araştırmanın da ortaya koyduğu üzere kısıtlama karşıtı hareketler, hak ve özgürlükler anlatısını yöneltilebilecek eleştirilere ve karşı argümanlara karşılık verebilecek başarılı bir çerçevelenme dahilinde ortaya koymuştur. Kısıtlama karşıtı hareket ABD'deki gelişimini siyasal iklim, toplumsal kutuplaşma, ülkede yaşanan kültür savaşı gibi bir dizi dış etken kadar aşırı grupların etkisinin sınırlı olduğu genel kamuoyunu iknaya dayalı etkili bir kampanya yürütmesiyle de sağlamıştır. Hareket, komplo teorileri, marjinal grupların eylemleriyle toplumun bir kesiminin dikkatini çekmeye, onları ikna etmeye, öfke yaratmaya çalışırken, sosyal medyada daha teorik tartışmalarla başka diğer kesimlere ulaşmaya çalışmıştır. Toplumda bu harekete korku ya da öfkeyle bakan çok büyük bir kesim bulunsa da hareket destekçilerini artırmaya devam etmiştir. Örneğin Trump'ın koronavirüs hastalığına yakalanması bile hareketin hızını düşürmemiş, anti-maske hareketi, Facebook gruplarından gözlemlendiği üzere o dönemde dahi büyümeye devam etmiştir (Guynn, 2020).

Hareketin Avrupa'daki merkez üssü olarak nitelendirilebilecek Almanya'da ABD'deki gibi haklar ve özgürlükler çerçevesi kullanıldığı gibi araştırmalara göre QAnon'un o ülkeye uzanması hareketin destekçi toplanmasında kayda değer etki sağlamıştır. QAnon'un bu ülkedeki etkisine ileride değinilecektir. Ancak öncelikle kısıtlama karşıtı hareketin bu ülkede pandemi döneminde yeni ortaya çıkmış bazı örgütler öncülüğünde yürütüldüğünü, Querdenker 711 gibi örgütlerin eylemlerde önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir. Querdenker 711 kısıtlama karşıtlığının klasik hak ve özgürlükler anlatısını kullanan, liderinin ön planda olduğu, kendisini

olmasalar da benzer biçimde ulusal meclise baskın teşebbüsünde bulunmuşlardır. Abluka altına alma amaçlı bu etkinlikler son olarak Kanada'daki "Özgürlük Konvoyu" eylemleriyle daha yüksek bir etki yaratmıştır.

bireylerin anayasal haklarını savunmayı amaçlayan bir yurttaş girişimi olarak tanımlayan bir örgüttür. Bir bilgi teknolojileri uzmanı ve girişimci olan Michael Ballweg tarafından Stuttgart'ta kurulan hareket kısa zamanda Almanya genelinde örgütlenmeyi başarmıştır. Berlin'de Ağustos'un başında yapılan çok çeşitli grupları bir araya getiren ve 20.000 kişiyi meydanlara toplamış kısıtlama karşıtı en büyük gösterilerden birinin düzenleyicilerinden biri bu örgüttür. Ballweg'in pandemiye ilişkin görüşleri dikkat çekicidir. Ona göre pandemi insanlar bitti demeye karar verdiğinde bitecektir. Buna karşın bir süre sonra protestolara 2021 bahara kadar ara verme çağrısı yapmıştır. Bu kararın gelir ve bağışlara ilişkin usulsüzlükler ve Ballweg'in harekettten kişisel çıkar elde ettiğine yönelik iddialarıyla ilintili olduğu düşünülmektedir (Ankel, 2021). Querdenker 711'in⁷ ardından yine pandemi dönemine özel benzer bir grup olan Widerstand 2020 ortaya çıkmıştır. İlk bakışta daha az siyasi görünen bu hareketler yanında Reichsbürger gibi aşırı-sağ gruplar kısıtlama karşıtı protestolarının örgütleyicileri olmuşlardır (Vieten, 2020). Almanya örneği de ABD'dekine benzer biçimde protestoların gelişimi, sürdürülmesin ve başarısında ağların, kaynakların ve örgütlenme düzeyinin önemini gösterir. Bu ülkede QAnon gibi grupların faaliyetlerinin etkisi ABD'yle benzerlik gösterir. Hükümete yönelik şüpheliğin artması Almanya'yı, ABD dışında bu hareketin en çok ilgi gördüğü ikinci ülke yapmış, Telegram haberleşme ağında QAnon'la ilişkili kanalların en büyüğünde pandemi öncesinde 20 bin olan takipçi sayısı Ekim 2020 itibarıyla 125.000'e ulaşmıştır (VOA, 2020). Bir diğer tahmine göre QAnon'un, bu ülkede pandemi sürecinde edindiği takipçi sayısı 200.000'e çıkmıştır. Grup sosyal medya ağlarında büyümüş, protestolarda Q sembolleri görünürlük kazanmaya başlamıştır. Bu durumun izini sürmek üzere yapılan araştırmalar QAnon komplo teorilerinin aşırı sağ gruplar ve kanaat önderleri tarafından agresif biçimde dolaşıma sokmak üzere itildiğini göstermiştir. Öte yandan Reichsbürger gibi örgütler QAnon yarattığı trafik içinde kendi komplo teorilerin yaygınlaştırma fırsatı bulabilmiştir. 2. Dünya savaşı sonrasında Almanya'nın egemen bir ülke değil müttefikler tarafından kurulmuş bir şirket olduğu iddiasına dayanan, Almanya'nın gizli özgürleşme planını Angela Merkel tarafından uygulanan düzmece pandemiyle durdurulduğunu öne süren, QAnon'la Trump'un kurtarıcılığı, onun Almanya'yı da özgürleştireceği fikri üzerinden örtüşen bu teori kayda değer ilgi görmüştür. Almanya'da bu ve benzeri komplo teorilerinin diğer yerlerde olduğu gibi hızla yayılarak aşırı grupların elinde işlevselleştirilmiş olduğu yorumları yapılmıştır (Bennhold, 2020). Bu noktada belirtmek gerekir ki Daha önce de değinildiği üzere QAnon da dahil olmak üzere komplo teorisi üreticileri var olan ya da eski mitleri uyarlayarak kullanmakta ya da eski unsurları yeni unsurlarla harmanlamaktadırlar. Blume, şu an dolaşımda olan bazı komplo teorilerinin kökenlerinin Orta çağa kadar uzandığını, bunların kimi eski anti-semitik söylencelerin günümüze uyarlanmış hali olduğunu söyler. Yahudiler başta

⁷ Bu hareket son dönemde güvenlik riski taşıdığı gerekçesiyle diğer aşırı hareketler gibi gözlem altına alınmıştır. Almanya'da iç istihbarat teşkilatı Querdenker 711 hareketini içinde "yoğun bir gerginlik potansiyeli" barındırdığı tespitinde bulunmuştur (DW, 2020).

olmak üzere kötülüklerin perde arkasında bazı grupların olduğunu öne süren bu komplo teorileri, geçmişten günümüze genelde hep aynı kalıpları kullanmaktadır. Eskiden basılı eserlerle yayılan bu komplo teorileri, günümüz dünyasına uyarlanmış halde dijital dünya aracılığıyla yeniden ortaya çıkmaktadır (DW, 2020). Almanya'daki kısıtlama hareket aşırı unsurları barındırıyor, bu gruplar öne planda görünüyorsa da bu durumu genellemek mümkün değildir. Bu ülkede gerçekleştirilen geniş katılımlı gösterilere ve mitinglerin de gösterdiği üzere kısıtlama karşıtı hareketin içinde çok farklı görüş ve kesimden insan bulunmaktadır. Yapılan bir araştırma, virüsün daha önce birbirleriyle çok az ilgisi olan insanları protestoda birleştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu protestocular içinde aşırı sağcılar, aşı karşıtları, anti-semitler, komplo teorisyenleri, solcu radikaller, anarşistler ve yeni çağ inançlarının takipçileri bulunsada geçmişte politik olarak aktif olmayan oldukça sıradan insanlar da hareketin destekçisi olmuşlardır (Baumgärtner ve ark., 2020). Almanya örneğinde göze çarpan bir başka durum ise kısıtlama karşıtı hareket ittifakının kendini yurttaş hareketi olarak tanımlamasına karşın diğer yerlerdeki benzer hareketlerde olduğu gibi antisemitizm gibi akımların temsilcilerine başından beri tolerans göstermesi bu tip marjinal gruplarla bir arada görünmekten rahatsız olmamasıdır. Dolayısıyla kısıtlama karşıtı protestolar dünya görüşü açısından herhangi bir kolektif eylemde bir araya gelemeyecek birey ve grupları birleştirmeyi bir şekilde başarabilmiştir. Bu durumun anlamı ve önemi ilerleyen kısımlarda tartışılacaktır ancak öncesinde komplo teorisi ağlarına ve bunların kısıtlama karşıtı hareket açısından rolüne ve önemine bu boyutla da bağlantılı olarak bir başka açıdan bir kez daha bakılarak bu bölüm tamamlanacaktır.

Yakın zamanda sosyal medyada aracılığıyla komplo teorilerinin yayılmasının etkisi üzerine yapılan bir analiz QAnon gibi bir alt-kültür komplo teorisi hareketinin ana akım internet platformlarına taşınmasıyla birlikte nasıl normalleşebileceğini, nasıl ivme kazanabileceğini ve medya ekolojisini komplo teorileriyle ne ölçüde hızlıca kirletebileceğini kanıtlar üzerinden göstermiştir. Araştırmaya göre bu durum yalnızca insanların yanlış inançlara sahip olmasına neden olmamakta aynı zamanda doğru ve yanlış arasındaki ayrımın giderek tartışmalı hale geldiği epistemolojik bir duruma katkıda bulunmaktadır (de Zeeuw, Hagen, Peeters & Jokubauskaite, 2020). Bu oldukça isabetli tespitlere çalışmanın gösterdiği üzere QAnon gibi hareketler insanları, sundukları komplo teorilerine tamamıyla ya da kısmen inandırmasada medya ekolojisini kirletmek yoluyla doğru ve yanlış ayrımı konusunda muğlaklığa yol açarak amaçlarına ulaşmak konusunda mesafe kat edebilmektedirler. Örneğin pandemi sürecinde ABD merkezli QAnon hareketi yalnızca yukarıda değinilen Almanya, Kanada'da değil İngiltere ve Avusturya gibi ülkelerde de kayda değer sayıda takipçiye sahip olmuştur. QAnon taraftarları, hükümetlerin COVID-19 salgınıyla mücadele çabalarını abarttığına veya virüsün aşı yoluyla nüfusu kontrol etmek için yapılan bir hile olduğuna inanan protestocularla bir araya gelmiştir. QAnon destekçilerinin, kısıtlama karşıtı protestolarda aşı karşıtları, hippiler ve aşırı sağcılar gibi diğer gruplarla yan yana yürüdüğü birçok ülkedeki gösterilerde

görülmüştür (DW, 2020). Son dönemde Avrupa'da iç istihbarat örgütlerinin QAnon'u endişe verici riskli gruplar listesine alarak takip etmeye başladıkları belirtilmektedir (Prothero, 2020). QAnon'un takipçilerinin ön saflarda yer aldığı ABD Kongre Binası'na yapılan baskın ve sonrasındaki soruşturmalarda yeniden gözlerin çevrildiği bu hareketin etkisi ve gücü halen araştırılmaktadır.

Marc-André Argentino bir dizi komplo teorisi ve yanlış tahminler üzerinden gelişen QAnon'un son üç yılda aşırılıkçı bir dini-politik ideolojiye dönüştüğünü söyler. Daha sonra Senato baskınıyla doğrulanacak olan yerinde bir tespiti önceden yaparak bu hareketin giderek bir güvenlik riski halini aldığını belirten Argentino COVID-19 pandemisinin QAnon hareketinin popülerleşmesinde önemli bir rol oynadığını ifade eder. Argentino, 2020 yılı süresince Facebook verilerine bakıldığında QAnon'a yönelik ilginin 2020 Mart ayından itibaren başta ABD olmak üzere tüm dünyada çok ciddi biçimde arttığını açıkça gösterdiğini söyler. Facebook üzerinden ABD içindeki ve uluslararası QAnon gruplarına üyelik oranları pandemi döneminde yüzde 581 artmıştır. Argentino sosyal medya araştırmacısı Kaplan'ın tespitine dikkat çeker. QAnon COVID ile ilgili komplo teorilerini ve dezenformasyonu yaparak bir ilgi yakalayarak bu ivmeyi kazanmıştır (2020). Bir başa dikkat çekici tespit ise ABD Kongre Binası baskınının kökenlerinin kısıtlama karşıtlığında bulunabileceğine ilişkindir. Kısıtlama karşıtı grupların bu baskının örgütlenmesinde faal olduğu tespit edilmiştir (Hvistendahl, 2021). Yalan, yanlış haberlerle mücadele amacı taşıyan teyit sitesi NewsGuard'ın, öne sürülen gerekçesi seçim hilesi olan kongre baskını bağlamındaki bir tespiti dikkat çekicidir. ABD seçimleriyle ilgili yanlış bilgi veren web sitelerinin neredeyse üçte ikisi aynı zamanda COVID-19'la ilgili gerçek olmayan söylentileri de dolaşıma sokmaya çaba göstermiş sitelerdir. Birçoğu zaten komplo teorileri ve düzmece haber ağırlıklı içeriğe sahip olan bu sitelerin yalan haberleri yaymaya devam etmesini engellemeye yönelik çabaların ne kadar başarılı olduğu ise bilinmemektedir. İlgi çekici bir başka durum ise seçimle ilgili yalan haberlerin, yanlış bilgilerin yalnızca ABD merkezli ve İngilizce web sitelerinde yer almıyor olmasıdır. Bu yalan haberler Fransızca, İtalyanca ve Almanca dillerinde, o ülkelerdeki onlarca web sitesinde de yer almaktadır. Bu web sitelerinin birçoğu ABD'dekilerle benzer biçimde aynı zamanda COVID-19'la ilgili düzmece haberler de yayınlamış, kimi platformlarda QAnon etkisinde haberlere rastlanmıştır (NewsGuard, 2020). Sosyal medya ve sanal dünya üzerine yapılan bu farklı araştırmalar bir arada düşünülünce ortaya belirli bir dünya görüşü ile COVID-19 üzerine dezenformasyon ve kısıtlama karşıtlığı arasında göz ardı edilemeyecek bir ilişki ve/veya paralellik çıkmaktadır. Bir sonraki bölümde kısıtlama karşıtı protestolar üzerine akademik yazında ortaya konan değerlendirmeler bu boyuttan başlamak üzere ele alınacaktır.

3. Protestolar Üzerine Değerlendirmeler

Pandemi döneminde bilim otoritelerini de hedef alan seçkin karşıtlığı yükselişe geçerken gözler bu karşıtlığın önde gelen savunucularından, kendisi uzunca bir süredir yükselişte olan sağ popülizme çevrilmiştir. Pandemiye bu bağlamda küresel aşırı sağ popülizmin yükselişi üzerinden değerlendiren Ulrike M. Vieten, pandemi döneminin bu akımın normalleşmesine, ana akımlaşmasına veya daha saygın hale gelmesine katkı yapmış olabileceğini öne sürer. Aşırı sağ medya ve aktivistler, COVID-19 konusunda kafa karışıklığını, ülkelerin birbiriyle çelişen farklı tepkilerini kullanarak kendi kazançları için yeni gerçekliğe uyum sağlamayı başarmış, devreye girerek bu süreçten fayda sağlamışlardır. Aşırı sağ pandemi krizini başka diğer siyasal, sosyoekonomik sorunların da yardımıyla bir fırsat olarak kullanmıştır. Konuya ağırlıklı Almanya üzerinden bakan Vieten'e göre insanlar özellikle de kapanma dönemlerinde bu akımın internet üzerinden propagandalarıyla daha fazla karşılaşmış, söz konusu propagandalara karşı daha kırılğan hale gelmiş ve öfkelerini protestolar yoluyla ortaya koyma fırsatı da yakalamışlardır. Almanya gibi krizi oldukça görece iyi idare eden yerlerde bile ortaya çıkan güçlü protesto hareketlerine bakılarak "pandemi popülizmi" olarak isimlendirilebilecek yeni bir popülizm çeşidi tanımlamak mümkündür. Öte yandan Vieten'e göre COVID-19 kısıtlamalarına karşı ortaya çıkan protesto hareketlerini aşırı-sağ hareketler olarak etiketlemek mümkün değildir. Buna karşın seçkin karşıtı öfkenin baskın olduğu bu protestolar, aşırı sağ gruplarla marjinal olmayan diğer grupları aynı platformda ortak bir irade çerçevesinde bir araya getirmesi nedeniyle bu akımın normalleştirilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır (2020). Yukarıda değinilen başka diğer değerlendirmelerde de yer verilmiş olan bu boyut pandemiyi başta aşırı sağ olmak üzere kimi marjinal grupların gelişimine, normalleşmesine katkı sağlamış olabileceğine yönelik bir uyarı içerir. Yine yukarıda değinildiği üzere kimi ülkelerde güvenlik güçlerinin kısıtlama karşıtı hareketlerin unsurlarından kimi örgütlere yönelik soruşturmalar, sonradan ortaya çıkanlar bu değerlendirmelerin bir gerçekliğe işaret ettiğine yönelik güçlü kanıtlardır. Buna karşın Vieten'in de ifade ettiği üzere kısıtlama karşıtı hareketleri etiketlemek, onları yalnızca aşırı grupların eylemleri olarak nitelendirmek ya da bu boyuta odaklanmak nesnel bir değerlendirme açısından sorunludur. Bu grupları söz konusu hareketlerin öne çıkan birer unsuru olarak değerlendirmek ancak hareketin farklı bileşenlerden oluştuğunu gözden kaçırmamak gerektir. Sorulması gereken bir diğer soru ise bir pandemi popülizminden söz edilebilse dahi bunun ne ölçüde etkili olabileceğidir. Konuya ABD üzerinden bakan Roger Brubaker pandemi döneminde popülizmin kayda değer bir güç kazanmasına ilişkin daha temkinli bir yorum yaparak, bu dönemim popülizme destek potansiyelini kayda değer biçimde artırdığını ancak potansiyelin henüz harekete geçmediğini savunur. Ona göre pandemi tutarlı veya geniş çaplı bir popülist tepki ortaya çıkarmamış ancak kısıtlamalar bir öfke birikimi yaratmış, süreç toplumun önemli bir kesiminde popülist bir ruh halinin ortaya çıkmasını teşvik etmiştir. Uzmanlığa olan güvensizlik güçlenmiş, müdahaleci hükümet düzenlemelerine karşı antipati

şiddetlenmiş ve seçkinlerin aşırı korumacılığına yönelik şüphecilik artmıştır. Brubaker, kısıtlama karşıtlarının bu proto-popülist hoşnutsuzluğu bir karşı-anlatıyla bir araya getirmeyi başardığını, halktan kopuk uzmanlar, güce aç düzenleme yanlıları ve riskten kaçınma konusunda aşırıya kaçan elitlerin ekonomiyi harap hale getirdikleri, yaşam alanlarını mahvettiği ve özgürlükleri çiğnedikleri konusunda henüz geniş bir kamu desteği almasalar da internette büyük ilgi gördüklerini öne sürmüştür (2020). Brubaker, hareketin kendi argümanlarını ve bunları bir anlatı etrafında nasıl başarıyla bir arada getirebildiği tespitiyle, yalnızca dış etkenlere değil hareketin kendi içine yönelik önemli bir bağlama işaret etmektedir. Konuyu pandemi döneminde toplumsal hareketler özelde de Floyd protestolarını da içeren adalet hareketi dalgası bağlamında ele alan Geoffrey Pleyers ise protestoları sol/liberal toplumsal adalet ile sağ/muhafazakâr popülizmin başarı düzeylerini karşılaştırarak değerlendirir. Pleyers pandemi döneminde toplumsal adalet talep eden hareketlerin beklenmedik koşullara adapte olma kabiliyetlerine ve etkinliklerine dikkat çekerken bu hareketlerin küresel bir başarı yakaladıklarını öne sürer. Pleyers'e göre toplumsal adalet için çalışan aktivistler, kendi topluluklarında dayanışmacılık, hükümetlerinin politikalarını izleme ve toplumu bilgilendirme alanındaki faaliyetlerinde olduğu kadar mesajlarını kendi çemberlerinin dışına iletebilmek konusunda da başarılı olmuşlardır. Söz konusu ilerici hareketler pandemiye insanlığın geleceğini ellerine alma fırsatı olarak görmüşler ve küresel bir tepki vermişlerdir. Pleyers konuyu diğer değerlendirmelerden farklı olarak kültür savaşı (kulturkampf) kavramını çağrıştıran bir bağlamda da değerlendirir. Ona göre COVID-19 salgını alternatif gelecekler için bir savaş alanı olarak görülmüştür. COVID-19 krizinin anlamını şekillendirme savaşında toplumsal adalet hareketi iki tür karşı-hareket ile karşı karşıya gelmiştir. Bu karşı hareketler şirketlerin belirleyiciliğinde küreselleşmeyi savunan kapitalist seçkinler ve tepkisel muhafazakâr hareketlerdir. Pleyers kısıtlama karşıtı hareketleri ikinci karşı hareket içinde ele alır ve bu hareketin toplumsal adalet hareketi gibi pandemi döneminde çok etkin olduğunu ifade eder. Bu dönemde söz konusu tarafların da katkısıyla toplum daha da kutuplaşmıştır. İki kutup da kendi dünya görüşünü izleyerek krizi yorumlamış ve diğer duruşlara karşı kendi gergin kampanyalarını düzenlemiştir (Pleyers, 2020). Pleyers pandemi döneminde farklı grupların kendi dünya görüşlerini izleyerek krizi yorumlayarak mobilize olduğunu, toplumsal hareketlerin bir salgın döneminde bekleneceğinden daha etkin biçimde sahada olduğu tespitini yapar. Bu değerlendirme diğer analizlerden farklı olarak dayanışmacı adalet hareketlerini ve kısıtlama karşıtı hareketleri ileri-gerici ikiliği üzerinden ele alır. Pleyers'ın ortaya koyduğu bu şablon, kısıtlama karşıtı hareketin heterojen ve karmaşık yapısına değinirse ve bu harekete yönelik karşı-çerçeveleme olarak adlandırılabilir bir söyleme sahip olsa da değerlendirmesi yerinde tespitler içerir. Farklı hareketlerin pandeminin yarattığı krizi yorumlama ve ona göre tutum alma konusundaki dinamiği isabetli biçimde ortaya koyar.

Kısıtlama karşıtı protestoları karşılaştırmalı bir çerçevede Almanya ve İsrail üzerinden ele alan Jakob Andrae, Felix Kirchhof ve Sophia Solomon, İsrail örneğinde

önce azınlıklar ve sonrasında Ortodoks Yahudilerin günah keçisi haline getirilmesi sürecini anlatır ve Almanya örneğine odaklanarak bu ülkede farklı birçok etkenin bir araya gelmesi sonucunda güçlü bir toplumsal hareket ortaya çıkmış olduğu tespitinde bulunurlar. Bu çalışma komplo teorileri ve günah keçisi arayışları bağlamında iki ülkeyi ele alırken Almanya'daki kısıtlama karşıtı protesto hareketlerin gelişimine ve bu hareketlerin heterojen karakterine özellikle dikkat çeker. Çalışma aynı zamanda toplumsal hareket kuramları perspektifinden temel bir soruya, bu tip protestoların başka benzer bir ülkede değil Almanya'da çıktığı sorusuna da yanıt arar. Yazarlar temel savı, siyasi fırsat yapılarının protestoların ortaya çıkmasında gerekli olduğu, ancak bu yapıların tek başlarına toplumsal hareketlerin ortaya çıkması için yeterli nedeni sağlayamayacağıdır. Almanya'da yargının sosyal mesafeye uyulduğu takdirde pandemi döneminde siyasi protesto yapılabileceğine yönelik verdiği karar bir fırsattır. Bu olanak hareketlerin gelişimi için gerekli koşulu sağlamıştır ancak protestoların gelişimi ve yayılmasında başka faktörler etkili olmuştur. İlk olarak pandemi sürecini yönetmede görece başarılı Almanya'daki ölüm oranlarının düşük olması protestolar için itici bir güç olmuştur. Ölüm oranlarının düşüklüğü, komplo teorisi ideologlarının ve popülistlerin hastalığın sıradan bir grip, düzmece ya da nüfusu kontrol etmek için daha büyük bir planın parçası olduğu yönündeki toplumu ikna çabalarını kolaylaştırmıştır. İkinci olarak protestolar katılımcılar açısından heterojen bir nitelik taşısa, farklı kesimlerden, dünya görüşlerinden katılımcıları cezbetse dahi gelişimini belirli mevcut ağlar içinde gerçekleştirmişti. Almanya'da kendini gerçek halk olarak gören anti-seçkin, aşırı sağ eğilimlere sahip, anti-semitik ve anti-Amerikancı popülist mevcut ağlar bu noktada etkiliydi. Üçüncü olarak kısıtlama karşıtlığı okült gruplar, aşı karşıtları ve ezoterik gruplar gibi bilimle sorunu olan gruplar için de bir platform işlevi görmüş bunlar da harekete destek vermiştir. Bu faktörlerin ötesinde pandemi, Almanya'da aşırı sağın güçlü olduğu bir zamanda ortaya çıkmış, bir kriz ortamında liberal düzenin çöküşünü hızlanacağı yönünde hayalleri olan grupların söylemlerine kulak verilebilecek koşulların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Son olarak da ancak diğerlerinden daha az önemli olmayan biçimde şüphelik, otoritelere ve kısıtlama kararlarına yönelik sorgulayıcı medya kampanyalarıyla alevlendirilmiştir. Literatürdeki genel eğilime uygun olarak pandeminin toplumlarda var olan çatışmalar ve çelişkiler için yakıcı bir mercekleşme işlevi gördüğünü söylerlerken, insanların güçsüzlük ve belirsizlik duygularıyla başa çıkmak isterken günah keçisi arama ve komplo teorileri için verimli bir zemin ortaya çıkar (2020). Andrae vd. kısıtlama karşıtı protestoları toplumsal hareket çalışmaları perspektifinden ele alırken konuya aşırı sağ, popülizm ve kutuplaşma eksenlerinin dışından bakmayı önerebilmiş, özellikle Almanya örneğinde hareketin heterojenliğine ancak marjinal grupların itici gücüne, önemine yaptığı vurguyla dengeli bir resim ortaya koymayı başarırken bir Pleyers'ın yaptığı gibi konuyu ikilikler ve karşıtlıklar üzerine kurmamış protestoların toplumda var olan sorunların bir yansıması, ses bulması olarak görerek yerinde bir protestoların anlaşılması gerektiğini söylemişlerdir. Andrea vd. ırkçılığa ve günah keçisi yaratmaya tepki

verilmesini bir gereklilik olarak görürken, miyop bir odaktan popülizm ve aşırı sağın tehditlerine karşı basit bir “demokrasiyi savunma” anlayışının ötesine geçilmesi, otoriterliği sosyal tabanın anlaşılması gerektiğini söylerler.

Görüşleri yukarıda daha önce ele alınan Bolsover, bu bölümde ele alınan değerlendirmelerden biraz daha farklı olarak protestolara ülkeler arası değer, siyasi gelenek ve sistemler üzerinden bakarken, kısıtlama karşıtları ve yanlılarının anlam dünyalarını ortaya çıkarmaya yönelik bir bakış açısı geliştirir. Kısıtlama karşıtlarının en temel argümanlarından olan haklarının ve özgürlüklerinin çiğnenmesi düşüncesinin kökenlerine bakan ve kısıtlama yanlılarıyla neden anlaşamadıklarını anlamaya çalışan Bolsover her iki tarafın da ortak bir zeminde buluşmak konusunda sorunları olduğunu ortaya koyar. ABD’deki bireysellik kültürünün önemine, azımsanmayacak liberteryen sayısına ve bireysel özgürlükleri güçlü bir şekilde koruyan anayasaya dikkat çekerek kısıtlama karşıtlığının bu ülkede zemin bulabilmesinin doğal bir durum olduğu yönünde bir sav ortaya koyar. Bu bağlamda da kısıtlamalara yönelik toplumsal tepkiler üzerinden ülkeler arası bir karşılaştırma yapar. Ona göre Çin gibi otoriter ülkelerde, kısıtlamalar üzerine ancak ufak tartışmalar mevcutken, ABD’de bu tartışmalar son derece yoğundur. Bu durum siyasi sistem ve toplumsal değerlerle bağlantılıdır. Bu bağlamda ABD’de pandemi kısıtlamaları, protestolara neden olduğu gibi hem geleneksel hem de dijital medyada yağın tartışmalara neden olmuştur. Bu dönemde insanlar sosyal medya üzerinden siyasi fikirlerini edinirken, görüşlerini de buradan ifade etmiş, kolektif siyasi eylem de bu mecralar üzerinden gerçekleşmiştir. Bolsover, yukarıda ele alınan Michigan protestolarının gerçekleştiği dönemi de içerecek biçimde kendi geliştirdiği bir içerik analizi yöntemiyle Twitter’deki tartışmaları çözümlenmiştir. Çıkan sonuçlardan biri özgürlüğün anlamının kısıtlama karşıtları arasında farklılaştığıdır. Bu bağlamda iki ana grup vardır, ilk grup, temel insani haklar bağlamında hareket özgürlüğüne vurgu yaparken, ikinci grup ekonomik haklar üzerinden kısıtlamalara karşı çıkmaktadır. İlk grubun söylemlerinde ABD’nin milliyetçi, sağ/dini muhafazakâr ideolojik repertuarından beslenen, kutuplaşmacı bir dil göze çarpar. Bu grup pandemiyi kontrol altına almaya yönelik kısıtlamaları vatansever ve Amerikalı olmayan pratikler olarak çerçevlendirmektedir. Bolsover’e göre bu durum ilgili grupların siyasi açıdan kutuplaşmış konumlarına uygun bir eğilimdir. Bu eğilim kısıtlamalara yönelik kanıt dayalı devam eden tartışmaları değil siyasi konum almaya yönelik bir anlam dünyası içinde konuşmayı tercih etmektedir. Bu grubun gönderilerinde liberallere, Demokratlara ve Çin’e ilişkin suçlamalar, komplo teorileri sıkça yer almakta, mevcut dini, muhafazakâr kimliklerle ilişkili etiketler yoğunlukla göze çarpmakta, ayrımcılık ve nefret söylemlerine de rastlanmaktadır. Bolsover’a göre bu grup, kutuplaşma temelinde hareket eden, negatif bir hak ve özgürlüklerin anlayışına sahiptir. Kısıtlamalara ekonomik haklar açısından karşı çıkan ikinci grup ise, siyasi kutuplaşma bağlamında safını açıkça belli ediyor olsa da farklı bir odağa sahiptir. Bu grup, iktisadi ve refaha ilişkin haklara, özellikle de çalışma, barınma, açıktan ve yoksulluktan kaçınma hakkını merkeze alır. İlk grubun nedensellikten ziyade verili

ideolojik kodlara dayanan tutum ve söylemlerinden farklı olarak bu grup kısıtlamaların yarattığı iktisadi zararların hastalığın kamu sağlığında yarattığı zarardan daha ağır olduğunu savunan bir akıl yürütmeyle kısıtlamalara karşı çıkarlar. Bu grup ilk grup gibi sorgulamasız ideolojik bir tutumla değil, daha sorgulayıcı ve kendilerine göre bir rasyonalite ile kısıtlamalara karşı çıkmaktadır. Bu grubun gönderilerinde online ticaret yapan şirketler ve perakendeciler olmak üzere işletmelerini açık tutabilen büyük şirketlerin süreçten karlı çıkmasına duyulan bir öfke de göze çarpar. Geniş olanaklara, kaynaklara sahip şirketlerin yarattığı haksız rekabete ve onların daha da zenginleşmesine yönelik duyulan bu öfke de ideolojik değil rasyonel bir tepkiyi yansıtır. Öte yandan Bolsover bu grubun siyasi kimliğinden kaynaklı olduğunu düşündüğü bir çelişmesine de dikkat çeker. Bu grup tarafından ideolojik bir bakışla ekonomik açıdan kırılgan ve kısıtlamaların sonuçlarını göğüsleyemeyecek olan küçük işletmelere yapılan devlet yardımı, desteğini de eleştirilmektedir. Bu bakış açısına göre bu destekler anayasaya aykırı olduğu gibi onlara göre savunulması mümkün olmayan bir sosyalizm uygulamasıdır. Bolsover'a göre bu yorum ikinci grubun hak ve özgürlüklerin kolektif değil bireyci bir yorumuna sahip olduklarının bir işareti olarak değerlendirilebilir (2020). Kısıtlama karşıtı hareket üzerine akademik yazında bazı çalışmalar bu hareketleri daha makro ölçekte ve siyasi bağlamlar içinden özellikle de sağ popülizme vurguyla incelerken, diğer bazıları söz konusu bağlamları göz ardı etmeden bu hareketlerin anlam dünyasına girmeye çalışmakta, bileşenlerinin farklılıklarını ve bu bileşenleri bir araya getirenin ne ya da neler olduğunu anlama çabasıdadır. Bir sonraki bölümde buraya kadar ortaya konulmaya çalışılan resmin toplumsal hareketler merceklerinden nasıl görülebileceği ve hareketin içsel ve dışsal etkenleri bir arada değerlendirerek daha bütüncül bir bakışla nasıl incelenebileceğine yönelik çözümleyici bir çerçevenin hangi unsurları içermesi gerektiği tartışılacaktır.

4. Pandemi Kısıtlamalarına Karşı Protesto Hareketlerine Doğru Merceklerle Bakabilmek

Kısıtlama karşıtı hareketler birçok çalışmanın da altını çizdiği üzere heterojen bir destekçi kitlesine sahip olmasına, içinde farklı dünya görüşlerinden bileşenleri barındırmasına karşın sağ popülizmle organik bir ilişki içinde olduğu gibi bu akımın anlatılarını da kendine uyarlayarak çok büyük oranda benimsemiştir. Bu açıdan söz konusu hareketleri sağ popülizmin bir uzantısı, parçası olarak ele almak ya da onunla simbiyotik bir ilişki içinde görmek anlamlı bir bağlama işaret etmektedir. Ancak bu yadsınamaz ilişkiden hareketle konuyu baştan böyle ele almanın, şablonlar içine yerleştirmenin çözümleyici bir çerçeve ortaya koyabilmek açısından sorunlar yaratabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Toplumsal hareket çalışmaları içerisinde bu tip hareketlere yönelik hatalı bakış açıların yaygınlığına dikkat çeken Manuela Caiani'ye göre son yıllarda radikal sağ üzerine akademik ilgide bir artış olsa da konu üzerine araştırmalar halen "ön yargılı" bir görünüm arz etmektedir. Radikal sağ üzerine akademik yazının odağını siyasi partiler, seçimler ve seçmen davranışı

oluşturmakta, partizan olmayan arenalara ve radikal partilerin başarısını çevreleyen (genelde de destekleyen) kültürel fenomenlere çok az dikkat edilmektedir. İstisnalar haricinde toplumsal hareketler çalışmalarında da sağ radikallik ihmal edilmiş, sol radikal gruplar daha derinlikli, detaylı incelenirken, sağ radikal hareketler siyasal şiddet, terör gibi temalar üzerinden incelenmiş, sosyoekonomik ve siyasal patolojilerle ilişkilendirilmişlerdir (2017). Caiani'nin radikal sağ üzerine çalışmalarda var olduğunu öne sürdüğü önyargılar ve inceleme biçimine ilişkin benzer sorunlara kısıtlama karşıtı hareketler üzerine yorum ve değerlendirmelerde de belirli ölçüde rastlanmaktadır. Bu durumu söz konusu hareketlerin sağ popülizm ve aşırı sağ ile olan ilişkisi ve araştırmacıların bu akımlara ilişkin öznel bakış açıları bağlamında açıklamak mümkündür. Toplumsal hareket çalışmaları alanında var olduğu öne sürülen, sağ hareketlere karşı bu yaygın nesnellik sorununu dile getiren bir başka isim olan Jasper, sağ hareketlerin de diğer hareketler gibi nesnel bir bakışla değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayarak bir de analiz çerçevesi önerisi ortaya koyar. Ona göre aşırı sağ/muhafazakâr hareketler üzerine yapılan analizler çoğunlukla önyargı içermekte, ilgili yazında ilerici ve gerici hareket ayrımı üzerinden bir çifte standart bulunmaktadır ve bu durum söz konusu hareketlerin doğru anlaşılması konusunda sorunlara yol açmaktadır. Bu önyargı ve çifte standartlar aşılmalıdır. Amerikan Yeni Hıristiyan Sağı örneğini kullanarak bu sorunu gösteren Jasper, bu tip muhafazakâr ya da aşırı sağ hareketlere de diğer hareketler gibi bakıldığında onların patolojik vakalar değil diğer başka hareketlerle benzer niteliklere sahip olduklarının, bunların da diğer hareketler gibi ortaya çıktığı görüleceğini savunur. Jasper'ın örnek olarak kullandığı Amerikan Yeni Hıristiyan Sağı günümüzün kısıtlama karşıtı hareketlerle de ilginç benzerlikler taşır. Komploteorilerini benimseme, gerçek yüzünü gizleyen seçkin bir azınlığın iktidarı meşru olmayan biçimde elinde tutuyor olduğu inancı, bu azınlığın toplum mühendisliği projeleri uyguladığına yönelik inanç, sol düşmanlığı, farklı grupları şeytanlaştırma gibi unsurlar bu hareketin de repertuarının başat unsurlarıdır. Bu hareket 1970'lerde sahneye çıkmışsa da hareketin çıkmasına yardımcı olan, bu hareketi önceleyen grup ve ağların tarihi daha eskilere dayanmaktadır. Hareketin bazı kurucu üyeleri, ABD'nin komünist ve sosyalistlerin Birleşmiş Milletler merkezli olarak kurdukları gizli ittifakın tehdidi altında olduğuna ilişkin komploteorisine inanan buna karşı harekete geçmiş kişilerdir. Bu aktivistler radikal dernekler yoluyla yaygınlaştırılmış anti-komüniz gibi geçmişin muhafazakâr hareketleri içinde yetişmişlerdir. Kötü adamlar ve tehditler de zaman içinde değişmiştir. Örneğin Yeni Hıristiyan Sağı'nın içinde doğduğu ağlardan biri olan kimi muhafazakâr hareketler için zamanla hippiler komünistlerin yerine geçmiş ve Amerikan yaşam tarzını tehdit eden öncelikli unsurlar haline gelmişlerdir. 1970'lerde kürtaj hakkının ülke genelinde yasal hale gelmesiyle bu hareketler yeni bir döneme girerek oldukça radikalleşmiş, şiddet kullanmaya, kliniklere, doktorlara saldırılara dahi başlamışlardır. Jasper'a göre bu hareket dışarıdan bakıldığında epeyce marjinal bir görünüm arz ediyor olsa da onu ortaya çıkaran iç dinamikler diğer başka toplumsal hareketlerden pek de farklı

değildir. Bu hareket, toplumda ayrımcılığa uğradıklarını düşünen gruplara ait hareketlerle benzer bir duygu durumuna sahiptir. Hareketin destekçileri ülkenin temel kurumlarının eğitimli seçkinler ve liberal entelektüellerin eline geçmiş olduğu inancı etrafında birleşmiş, kendilerini dışlanmış ve saygı görmez hisseden bir kitledir. Bu örnekten de görüldüğü üzere aslında bu marjinal hareketin çıkış noktası birçok hareketten hiç de farklı değildir. Jasper toplumsal hareketler yazınıyla ilgili başka bir soruna, bu yazında sol-liberal hareketlere genelde sempatiyle bakılması durumuna da dikkat çeker. Bu nedenle bu tip hareketlerin hedefleri çoğunlukla makul görülmekte, bu hareketler analiz edilirken incelikli davranılmakta, hareketlerin üyelerinin beyanlarına da güven duyulmaktadır. Oysa analiz konusu sağ hareketler olduğunda bu güven hissi kaybolmakta, protestocuların manipüle edilmiş bireyler olduğu fikri gündeme gelebilmekte, bu hareketin destekçilerinin bilişsel ve duygusal patolojilerine odaklanılmakta, bu kitleleri seferber etmiş olabilecek perde arkasındaki güçlerin varlığı araştırılmaktadır. Jasper'a göre bu protestoculara kendi dünya görüşleri doğrultusunda hareket eden ve kendi ahlaki projelerini geliştirmeye çalışma çabasında normal insanlar olarak bakılmalı, onları yanlış yönlendirilmiş, dengesiz, insafsız, anormal insanlar olarak sunma hatasından kaçınılmalıdır (Jasper, 2004, s. 96-101). Jasper'ın bu görüşleri bir başka araştırma bağlamında daha düşünülebilir. Meysam Alizadeh ve arkadaşlarının sağ ve sol aşırı gruplar üzerine psikolojik kuramlar üzerine yaptıkları bir çalışma farklı ideolojilere sahip bu siyasi grupların duygu durumları arasında farklar olsa da, bunların kimi noktalarda kayda değer olmadığını ortaya koyar. Çalışma aynı zamanda bu grupların üyesi olan insanları harekete geçiren duyguların aslında oldukça benzer olduğunu da göstermiştir (2019). Kısıtlama karşıtı hareketlere yönelik toplumsal hareket çalışmalarının aşırı sağ hareketlere yönelik değerlendirmelerinde var olduğu öne sürülen sorunlu bakış açısından kaçınarak, olabildiğince önyargısız bir mercekten bakmaya çalışmak bu hareketleri çözümlenmeye başlarken ilk dikkat edilmesi gereken boyuttur. Kısıtlama karşıtı hareketlerin çok sayıda marjinal grubu bir araya getirdiği yadsınamaz. Ancak bu durumun bu hareketleri değerlendirme noktasında nesnel bakışı etkilemesine izin verilmemelidir. Kısıtlama karşıtı hareketi çözümlenmek üzere gerekli olan hareketin içine yönelik bir bakış geliştirebilmek, onun duygu, anlamlar dünyasını, kültürünü ve ahlaki projesini doğru biçimde anlamlandırabilmek bağlamında bu mercek her aşamada gereklidir. Söz konusu hareketin, dünyayı anlamlandırma ve kendine göre yorumlama biçimlerinin çok farklı toplumsal kesimlere dokunmayı başarabilmiş olması, yarattığı etki ve kitleselleşebilme gücü pandemi koşulları ve siyasi iklimle açıklanabilirse de hareketin geniş kesimlerce kabul görebilecek bir çerçeveleme yapabilmiş, ahlaki bir proje ortaya koyabilmiş olması bu bağlamı daha da ilginç kılar.

Toplumsal hareketleri öfkeli gruplar olarak gören, çıkarları öyle gerektirdiği bir hesap dahilinde harekete geçen ya da ortak mağduriyetleri, yoksunlukları paylaşan bireyler topluluğu olarak gören yaklaşımlar zaman içerisinde ciddi eleştirilere uğrayarak geçerliliklerini yitirmiştir. Bu yaklaşımlara yöneltelen temel eleştiriler toplumsal hareketlerin karmaşık doğasını açıklamak konusunda yetersiz

kalmaları kadar, hareketlerin neden belirli zamanlarda ortaya çıktığını, insanların neden daha önce değil de belirli zamanlarda seferber olmayı seçtiği ya da başarabildiğini açıklayamamasıdır. Eşitsizlikler toplumsal hareketlerin çıkması için gerekli ve birincil önemde olmasına karşın toplumsal hareketlerin gelişimi için yeterli değildi. Bir tür eşitsizlik ya da adaletsizlik tartışmalı da olsa bir hareketin oluşmasında gerekliyse de eşitsizliğin kendisi ayaklanmaya neden olmak için yeterli olmayabilir. Diğer koşullar da mevcut olmalıdır. Kaynak mobilizasyonu ve siyasi süreç/olanaklar kuramları bu düşünce doğrultusunda ortaya çıkmışlardır (Peoples, 2019, s. 23). Bu kuramlar da yapılarca fazlaca odaklandıkları, bireylerin bir toplumsal harekete ya/ya da protestoya fiilen katılma kararını nasıl aldıkları gibi sorulara yeterince açıklama getiremedikleri için eksik bulunmuş, çerçevesizlik, kültür, anlamlar, kolektif kimlik, duygular gibi unsurlara daha derinlemesine bakan, bu unsurların birine ya da birkaçına daha fazla önem atfeden alternatif bakışlar ve kuramlar geliştirilmiştir. İnsanların nasıl olup da kimi zaman öngörülemez büyük bir maliyete katlanarak, risk alarak protesto eylemlerine katıldığı sorusu bu çabaların yanıt bulmaya çalıştığı temel sorulardan biridir. Jasper'a göre protestocular herkes gibi sıradan insanlardır ve herkesin tehdit altında olduğunu gördüğünde infiale sürükleyebilecek denli önemseydiği bir şeyler vardır. Bu infialin ortaya çıkmasında kişilerin kendi anlam dünyası temel zemin olsa da kişisel bağlantılar, örgütler, kaynaklar, semboller ve liderler de bireylerin hareketlere katılmasını etkili olan faktörlerdir (Jasper, 2017, s. 241). Bu bağlamda kısıtlama karşıtı hareketin destekçilerinin sahip oldukları hakların ve özgürlüklerin, gücü elinde tutanlar tarafından gasp edilmiş olmasına duydukları öfke nedeniyle infiale sürüklendikleri söylemek mümkündür. Jasper'ın terminolojinden ahlaki şok kavramı da bu infialin oluşmasına neden olan ruh halini açıklamak için oldukça kullanışlıdır. İnsanların daha kolay seferber olmasını sağlayacak denli üzücü olay ve bilgilerin yaratabileceği bir etki çeşidi olan ahlaki şok toplumsal hareketlerin yükselmesine neden olan bir işleve sahiptir. Jasper'ın ahlaki şoku açıklamak üzere verdiği örnek yukarıda değinilen Hristiyan Sağ'ın yine yukarıda değinilen kürtajın meşrulaştırılmasına yönelik ABD Yüksek Mahkemesi'nin verdiği karardır. Bu karar, hareket üzerinde ahlaki şok yaratarak içinden bazı grupları şiddet eylemlerine kadar götürecek bir süreci başlatmış, hareketin kürtaj karşıtlığında Katolik Kilisesi'nin dahi önüne geçmesine neden olmuştur. Feministler Amerikan ailesine şeytanca saldırılar düzenleyen cadılar olarak resmedilirken, hareket kendisini "aile taraftarı" ve "yaşam taraftarı" olarak tanımlamaya başlamıştır (Jasper, 2017, s. 98). Kısıtlama karşıtlığının ahlaki şoku salgın önlemleri kapsamında bireylerin çeşitli hak ve özgürlüklerini ellerinden alan düzenlemelerin bir anda denilebilecek kısa bir sürede hayata geçirilmesidir. Haklarının ve özgürlüklerinin tehdit altında olduğunu düşünen, dünyayı anlamlandırmalarında bu tehdidin önemli yer kapladığı kesimler için bu kısıtlamalar bir ahlaki şoka, zaten var olduğunu/olabileceğini düşündükleri yaşamlarının belirli çevreler tarafından tamamen kontrol edilmesine yönelik tehdidin ya da şüphelerin gerçek olduğu, gün yüzüne çıktığı düşüncesine ve infiale neden

olmuştur. Komplo teorileri, düzmece haberler ve asılsız bilgiler bu ahlaki şokun yarattığı infial, kriz ve belirsizlik durumunda bu kesimlerin dünyayı anlamlandırma, yorumlama biçimlerine uygun, bu kesimlerin kafalarındaki soru işaretlerine yanıt veren alternatif bir gerçeklik algısının oluşumunu sağlamıştır. Bu alternatif gerçeklik algısı hareketin kendi anlatısını oluşturma ve yaymasında önemli işlevleri ve katkıları olmuştur. Belirsizlik ve kriz ortamı koşulların yarattığı duygulara hitap eden alternatif bir dünya yorumu ortaya koyulabilmesi ve hareketin geniş destek bulabilmesi bunun sayesinde. Öte yandan hareketin içinden çıktığı ve/veya geliştiği ağların ciddi bir örgüt, kaynak kapasitesi olduğunu da bağlamda gözden kaçırmamak gerekir. Bu konuya bölümün sonunda tekrar değinilecektir. Ancak öncesinde dışsal ve yapısal koşulların hareketin gelişimindeki rolüne tehdit algısı perspektifinde değinmeden evvel anlatı konusuna bakılarak hareketin anlam ve duygu dünyası anlaşılmalıya çalışılmaya devam edilecektir.

Toplumsal hareket çalışmalarında anlatılar ve hikayeler, rasyonel seçim ya da siyasi olanaklara alternatif bakış geliştiren kültürel dönüşün, hareketlerde duyguların temel unsurlardan biri olduğu kültürel anlamlara odaklanan kuramların anahtar kavramlarıdır. Toplumsal hareket çalışmalarında anlatılar ve hikayeler yalnızca toplumsal hareketlerin kültürel yaşamının özelliklerinden biri olarak değil, bunun yanında toplumsal hareketlerin ve katılımcıların duygusal yaşamlarının parçası olarak da görülmeye başlamıştır. Anlatılar duygusal deneyimi ve kolektif protestonun anlamını düzenleyerek güçlendirebilirler (Martin, 2015, s. 104). Hareketin öncüsü, tetikleyicisi ağlar şeytanlaştırma, düşmanlaştırma temalı mevcut hikâye ve anlatılarını hızlı biçimde COVID-19'a uyarlamış tehdit, korku, öfke ve nefret hislerini güçlendirmeyi başarmışlardır. Jasper'ın da ifade ettiği üzere tamamen kötü olarak inşa edilmiş bir düşmana karşı ahlaki bir haçlı seferi için nefret gereklidir (Jasper, 2018). Bir toplumsal hareketi anlamak için anlamlara, inançlara ve duygulara, ahlakiliğe, anlatıların rolüne, işlevine bakmak o hareketin içsel dinamiklerini anlayabilmek, dışarıdan her ne kadar akıl dışı görünse de o hareketin kendi duygu bütünlüğünü idrak edebilmek için gereklidir. Jasper'a göre toplumsal hareketlerde inançlarla duygular arasında ayırım yapmanın yanlıştır. Çünkü inançlar aslında duygularla doludur. Ona göre akademisyenler kuşaklar boyunca inançlar ve duyguların arkasında ideoloji, eşitlik, liberalizm, milliyetçilik gibi onları bir arada tutan bazı ilkeleri arama çabası içinde olmuşlardır. İnançların ve duyguların perde arkasından bir büyük çerçeve, bir sınıf çıkarı ya da en azından bir dünya görüşü bulunmaya çalışılmıştır. Bunun nedeni entelektüellerin tuhaf başka fikirlerin içinde de bir mantık ve insicam bulmaya çalışmasıdır. Akademisyenler böyle bir mantık tanımlayamadıklarında, Çay Partisi hareketi örneğinde olduğu gibi konuyu statü kaygısı gibi genelde küçümseyici, bilinçaltına ilişkin psikolojik dinamikler üzerinden açıklamaya çalışırlar. Oysa bunu yapmak, yani mantık ya da ilkeler aramak yerine bir duygular ağının insanları harekete geçirmiş olduğu düşünmek daha doğru bir yaklaşım olabilir. Mantıklılık arayışı bir tarafa bırakılarak, hareketleri yaratan duygular insicamına bakıldığında, farklı inanç ve görüşleri olan kesimlerin diğerleri

gibi kendi düşünme-hissetme paketlerine sahip olduğu görülür. Duygusal yönelimler ve ahlaki duygular, bazı inançları ve politika kararlarını hoş karşılamamıza, diğerlerinden hoşlanmamıza, bazı haber kaynaklarına ve siyasetçiler güvenmemize, diğerleriyle alay etmemize izin verir. Duyguları yeniden düşünerek, kavramlar olarak insicamlarını daha büyük bir ahlaki ve duygusal bağlılıklar kümeleri içinde arayarak, siyasi eyleme rehberlik ya da yoldaşlık eden kültürel anlamları daha iyi çalışabiliriz (Jasper, 2018, 168-169). Jasper'ın yaklaşımı son derece fikir açıcı bir perspektif sunar. Duygular, nispeten yeni bir alan olarak son dönemde sosyolojide daha çok çalışılan ve oldukça ilgi gören bir alandır. Birer sosyal fenomen olan toplumsal hareketlerin analizine duyguları dahil etmek, analize bir boyut katmaktan ziyade bir gereklilik olarak görülebilir. Eduardo Bericat'ın da dile getirdiği üzere tüm toplumsal fenomenlerde duyguların insan deneyimi için oynadığı temel rol düşünüldüğünde, sosyolojinin duygusal yapıları ve dinamikleri araştırmalarının kapsamı içine alması zorunluluktur (2015). Öte yandan duygular, kültür ve anlam bir toplumsal hareketi anlamak için ne kadar gerekliyse, dışsal koşulların da doğru değerlendirmesi aynı derecede önemlidir. Toplumsal hareket çalışmalarında önemli bir ağırlığı olan siyasi olanaklar kuramı hem yapısal, dışsal etkenlere, kaynaklara hem de duyguların önemini göz ardı etmemesiyle kısıtlama karşıtlığını çözümlerken başvurulabilecek bir diğer kuramsal çerçevedir.

Doug McAdam ve Sydney Tarrow'a göre toplumsal hareketlerin içsel dinamiklerine odaklanmakta hiç bir sorun yoktur. Ancak içsel ve dışsal faktörlerin ilişkisini de göz önünde bulundurmamak, ikisi arasında bir denge kurmak gereklidir. Hareketler, iç içe oldukları dış politik, ekonomik, kültürel ve hukuki bağlamlardan doğar ve genellikle bunları değiştirir. Siyasal olanaklar yaklaşımı, uygun siyasi fırsatların, toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ve yaratacağı etki üzerinde kritik önemine vurgu yapar ancak bu boyut, söz konusu yaklaşımın üzerinde durduğu üç etkenden yalnızca biridir. Toplumsal hareketler gelişim ve başarı için, siyasi fırsatlar yanında yeterli bir örgütsel kapasiteye ve hareketin yükselişini, başarı beklentilerini şekillendirecek bir muhalif bilince (bilişsel özgürleşme) ihtiyaç duymaktadırlar. Öte yandan siyasi olanaklar yaklaşımı, günümüzde olanaklarla tehditleri toplumsal hareketlerin gelişiminde eş değerde etkili olabilecek etkenler olarak görmeye başlamıştır. Kuramı açıklarken artık olanaklar ve tehditleri bir arada kullanan McAdam ve Tarrow, toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında bu iki olgunun eşit derecede etkili olabileceğinin altını çizerekler. Fırsatlar gibi tehditler de toplumsal hareketlerin gelişiminin önünü açabilir. Buna karşın yakın zamana kadar tehdit toplumsal hareket çalışmalarında kendine yeterince yer bulamamıştır.

Yakın zamanda ise bir hareketin kökeninde algılanan bir tehdidin rolüne temel önem atfeden çok sayıda yeni çalışma ortaya konulmaktadır (2019). Bu yaklaşımlardan biri de Paul Almeida'ya aittir. Almeida'ya göre toplumsal hareket analizlerinde tehdit biçimleri, örgütler, sosyal ağlar ve politik fırsatlar arasındaki bağlantıların daha fazla ortaya çıkarılması gereklidir. Siyasi iklimi daha iyi

tanımlamak, var olan sosyal bağlara ve örgütlere, tehditler ve fırsatlar çerçevesinde bakmak mobilizasyonun patlama olasılığını ve aldığı biçimleri anlamak için önemlidir (Almeida, 2015). Öte yandan belirtmek gerekir ki birçok vakada olanaklar ve tehditler bir aradadır. Bu çerçevede Almeida, toplumsal hareketlerin fırsat ve tehditlerin eşzamanlı olarak bir arada etkili olduğu ortamlarda ortaya çıkabileceğini, karma ya da melez çevresel koşulların mobilizasyon süreçlerinde etkili olabileceğini ifade eder. Öte yandan yapısal koşulları temel açıklayıcı olarak almanın yetersizdir. Bireyler ve gruplar tarafından algılananın, hissedilenin ne olduğunun, nasıl inşa edildiğinin, nasıl çerçeveslendirildiğinin, onların inanç sistemleri ve normları açısından araştırılması gerekir (Almeida, 2019). Bu bölümde son olarak sınıf perspektifine bakılarak sonuç bölümünde tüm bu çerçeveler kullanılarak bir değerlendirme yapılacaktır.

Jasper'ın ifade ettiği üzere hareketleri açıklamak üzere sınıf çıkarı gibi kavramları yapay ya da zorlama biçimde kullanmak konusunda dikkatli davranmak ne kadar gerekliyse, bu tip kavramları tamamen bir tarafa bırakmak, toplumsal gerilimleri, ihtilaf ve mücadeleleri yalnızca kimlikler, anlamlar ve duygular üzerinden yorumlamak, sınıfsal bir perspektife hiç yer vermemek de o kadar sorunludur. Konu üzerine doğrudan bir çalışma olmasa da kısıtlama karşıtı harekete dışarıdan bakıldığında Almanya'da orta sınıf bir karakter taşıdığı yorumları yapılırken (Sauerbrey, 2020), ABD'deki protestolarda işçi sınıfından ziyade yine bu sınıf içinde değerlendirilebilecek kesimlerin bulunduğu belirtilmektedir (Jones, 2020). Bu tespitler bilgiden ziyade gözlem ve yorumlara dayandığından hareketi sınıfsal bir perspektiften değerlendirmek güçtür. Bu manada bu hareketin bir sınıf çatışmasından ziyade kültür çatışması olduğu yönündeki değerlendirmeler (Jones, 2020) buraya kadar ortaya konulan çerçeve düşünüldüğünde daha yerinde görünmektedir. Öte yandan Schradie'nin çalışması hatırlanacak olursa maddi güç ABD'de sağ muhafazakâr grupların gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında protestocuları kimi çevreler tarafından manipüle edilebilen ya da çıkarları peşinde koşan bireyler olarak basitleştirmek yanlış bir bakış açısı olsa da, maddi güç ve sınıf çıkarların önemi hareketlere kaynak sağlanması bakımından göz ardı edilemez. Örnek olarak iklim değişikliği inkarcılığı ABD'de güçlü sermaye çevrelerinden Koch Brothers ve Exxon Mobile gibi şirketler tarafından desteklenmiştir. Bu destek daha önceleri açık biçimde sağlanırken, günümüzde halka ilişkiler kaygılarından ötürü gizli olarak sivil toplum kuruluşları üzerinden yapılmaktadır. Bu ilişkileri ve ağları ortaya koyan Robert Brulle'ye göre ABD'de bilimsel bir olgunun bir ihtilafa döndürülmesine çalışan bu hareketin perde arkasındaki prodüksiyon görünen yüzünden daha büyüktür (2014). Bu çerçevede benzer bir noktaya dikkat çeken Neil Davidson, kapitalist yönetici sınıfların en azından Batı'da amaçlarına ulaşmak için toplumsal hareketlere ihtiyacı olmadığını, ancak kendi çıkarları doğrultusunda, dijital ağlar üzerinden kamuoyunun fikrini değiştirmek üzere, bir taban desteğinin var olduğuna yönelik algı yaratmaya yönelik yapay kampanyaları (astroturfing), siyasetçileri de taban desteğinin varlığını

inandırarak biçimde kullandığını söyler. İklim değişikliği konusu bunun bir örneğidir, aslında var olmamasına karşın iklim değişikliği konusunda bilim dünyası içinde bir tartışma ya da şüphe varmış algısı yaratılmıştır (2013). Kısıtlama karşıtlığı bağlamında böyle tespitler yapılabilmesi için ortada yeterli bilgi ve veri bulunmadığından bu bağlamı hareketi değerlendirmek için kullanmak olanaklı değildir. Ancak iklim değişikliği inkarcılığı ile kısıtlama karşıtlığının tabanları arasındaki benzerlik dinamikleri ve yarattıkları etki bağlamında bir arada değerlendirilebilir. Sonuç bölümünde buna değinilecektir.

Sonuç

Otoritelerin COVID-19 önlemleri kapsamında zorunlu kısıtlamalar uygulama kararı, dünyanın farklı coğrafyalarında dünyayı benzer biçimde yorumlayan bazı gruplar için ahlaki bir şok yaratmıştır. Dünyanın gücü elinde tutan kötücül seçkinler ve onların işbirlikçisi otoritelerin kontrolünde olduğuna inanan kesimlerin anlam dünyasında bu kısıtlamalar bir öfkeye yol açmış, bu öfke haklarının ve özgürlüklerinin gasp edilmesi olarak tarif edilmiştir. Söz konusu grupların anlam dünyasında zaten var olan bilimselliğe, bilim otoritelerine karşı güvensizlik ve anti-bilimci eğilimler pandemiyle birlikte kristalize olmuş, gerçeğin aslında çok çeşitli komplo teorileri ya da otoritelerin dile getirmediği bir yerlerde olabileceği fikri geniş kabul görmüştür. Kısıtlama karşıtı hareketler, görünmeyen bir tehdide yönelik korku, güçsüzlük, adaletsizliğe ya da aldatılmışlığa duyulan öfke gibi bir dizi duyguyu ikna edici biçimde bir araya getiren bir anlatı kurmayı, mevcut kaynaklarını, örgütsel ağlarını ve dijital dünyanın kendilerine sunduğu imkanları kullanarak bu anlatıyı kitlelere ulaştırmayı başarmışlardır. Pandeminin başında, otoritelere yönelik güveni de belirli ölçülerde zedelemiş olan belirsizlik ortamı, infodemi ve komplo teorisi gruplarının artan etkisi doğru ve yanlış arasındaki ayrımı bulanıklaştırırken, hareket potansiyel destekçi sayısını artırmış. Kriz dönemini anlamlandırma çabasındaki bireylerin duygu durumlarına hitap eden, duygudaşlığını hissettiren, otoritelerin kendilerine sunduğundan daha net ve kesin yanıtlar sunan anlatılara sahip hareket ağını genişletebilmiştir. Böylece örgütlülüklerinin, kaynaklarının ve siyasal iklimin uygun olduğu yerlerde bu hareketler sokakları ve meydanları doldurmayı başarmış, anti-maske hareketinden olduğu gibi gündelik hayatın içinde bir aktör haline gelebilmiştir. Bu manada kısıtlama karşıtı hareket, ikna ediciliği normal şartlar altında marjinal grupların dışında taraftar, destek toplaması beklenmeyecek bir anlatıyı, düşünüş biçimini ve dünya yorumunu kitlelere yaymayı başarması nedeniyle dikkate alınmayı ciddi biçimde hak etmektedir. Bu harekete patolojik bir olgu olarak bakılamayacağı çok net olduğu gibi, hareketi yalnızca güncel siyasi tartışmalar, kavramsallaştırmalar üzerinden ele almak da yetersizdir. Kısıtlama karşıtı hareketler gibi hareketleri ortaya çıkaran pandemi öncesinde var olan, sonrasında da ortadan kaybolmayacak olan zihniyetlerin, altyapıların ve bunların oluşturduğu ağların gösterdiği gelişimin nedenlerinin güncel tartışmaları aşacak biçimde anlaşılması son derece önemlidir. Çok daha sessiz ve derinden ilerlemiş,

sosyal medyanın olmadığı bir dünyada ortaya çıkmış iklim değişikliği inkarcılığının ettiği şüphe tohumlarının halen ortadan kaldırılamadığı, daha güncel bir örnek olan aşı karşıtlığının giderek bir sorun haline aldığı düşünüldüğünde, kısıtlama karşıtlığının derinlemesine anlaşılmasının önemi daha iyi anlaşılır. Yeni ortaya çıkan toplumsal hareketlerin çoğunlukla kendinden önceki hareketlerin altyapılarını ve dünyayı anlamlandırma biçimlerini devir ya da ödünç alarak kendilerini kurdukları düşünüldüğünde bu hareketin gelecekteki kendine benzer hareketlere nasıl bir birikim sağlamış, nasıl bir birikim olabileceğini tahmin edebilmek için de bu gereklidir. Ayrıca incelenmesi gereken Kanada’da gerçekleşen “Özgürlük Konvoyu” eylemleri söz konusu birikimin çarpıcı bir örneği olarak karşımızda durmaktadır.

Kaynakça

- Aktan, S. (2020, 4 Kasım). ABD’de gündem olan komplo teorisyenleri QAnon topluluğu kim ve neye inanıyorlar?. *Euronews*. Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2020/11/04/abd-de-gundem-olan-komplo-teorisyenleri-qanon-toplulugu-kim-ve-neye-inan-yorlar>.
- Akyüz, S. S. (2020). Yanlış Bilgi Salgını: COVID-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Dolaşıma Giren Sahte Haberler. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 34, 422-444. doi: 10.31123/akil.779920.
- Alizadeh, M., Weber, I., Cioffi, C., Fortunato, S. & Macy, M. (2019). Psychology and morality of political extremists: evidence from Twitter language analysis of alt-right and Antifa. *EPJ Data Science*. 8. doi: 10.1140/epjds/s13688-019-0193-9.
- Almeida, P. (2015). “The Role of Threats in Popular Mobilization in Central America.” Pp. 105-126 in Federico M. Rossi and Marisa von Bülow, eds., *Social Movement Dynamics: New Perspectives on Theory and Research from Latin America*. London: Ashgate Publishing.
- Almeida, P. (2019). “The Role of Threat in Collective Action.” Pp. 43-62 in D. Snow, S. Soule, H. Kriesi, and H. McCammon, eds., *Wiley-Blackwell Companion to Social Movements*. Oxford: Blackwell Publishing. doi: 10.1002/9781119168577.ch2.
- Andrae, J., Kirchhof, F. & Solomon, S. (2020). Postmodern-Pandemics and Protests: COVID-19 as a platform Scapegoating, conspiracy and authoritarian narratives – The cases of Germany and Israel. Ben Gurion University of the Negev. Retrived from <https://in.bgu.ac.il/humsos/humphrey/DocLib/Pages/Humphrey2019/Postmodern-Pandemics%20and%20Protests%20%20COVID-19%20as%20a%20platform%20Jakob%20Andrae,%20Felix%20Kirchhof%20and%20Sophia%20Solomon.pdf>

- Ankel, S. (2021, January 10). The leader of Europe's largest anti-lockdown movement is facing questions about cash flowing into the group. Now, he's called for protests to be paused. *Business Insider*. Retrieved from <https://www.businessinsider.com/leader-of-german-anti-lockdown-group-accused-making-unfair-profit-2021-1>
- Ansal, H., Ekinçi, M. ve Kaşdoğan, D. (2018). “Bilim, Teknoloji ve Toplum Çalışmaları’na bir giriş.”, *Toplum ve Bilim*, 144, 9-37.
- Argentino, M. A. (2021, January 7). QAnon and the storm of the U.S. Capitol: The offline effect of online conspiracy theories. *The Conversation*. Retrieved from <https://theconversation.com/qanon-and-the-storm-of-the-u-s-capitol-the-offline-effect-of-online-conspiracy-theories-152815>
- Baumgärtner, M., Bohr, F., Höfner, R., Lehmann, T., Müller, A.K., Röbel S., Rosenbach, M., Schaible, J., Wiedmann-Schmidt, W., & Winter, S. (2020, 14 May). The Corona conspiracy theorists. *Der Spiegel International*. Retrieved from <https://www.spiegel.de/international/germany/thecorona-conspiracy-theorists-protests-in-germany-see-fringe-mix-with-the-mainstream-a-8a9d5822-8944-407a-980a-d58e9d6b4aec>
- BBC News (2020, May 24). Coronavirus: Which health claims are circulating online?. *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-52710478>
- Bennhold, K. (2020, October 11). QAnon Is Thriving in Germany. The Extreme Right Is Delighted. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2020/10/11/world/europe/qanon-is-thriving-in-germany-the-extreme-right-is-delighted.html>
- Bericat, E. (2016). The sociology of emotions: Four decades of progress. *Current Sociology*, 64(3), 491–513. doi: 10.1177/0011392115588355
- Bolsover, G. (2020). Balancing Freedoms, Rights and Responsibilities during COVID in US: A Study of Anti- and Pro-restriction Discourse. Centre for Democratic Engagement, University of Leeds, 4 August 2020. Retrieved from <https://cde.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2020/08/20200807-Pro-and-Anti-Lockdown-Discourse-on-Social-Media.pdf>
- Brubaker, R. (2020). Paradoxes of populism during the pandemic. *Thesis Eleven*. <https://doi.org/10.1177/0725513620970804>
- Brulle, R.J. (2014). Institutionalizing delay: foundation funding and the creation of U.S. climate change counter-movement organizations, *Climatic Change*. 122: 681-694. <https://doi.org/10.1007/s10584-013-1018-7>

- Caiani, M. (2017). Radical right-wing movements: Who, when, how and why?. *Sociopedia*. doi: 10.1177/205684601761.
- Carothers, T. & Press, B. (2020, October 15). The Global Rise of Anti-Lockdown Protests—and What to Do About It. *World Politics Review*. Retrieved from <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/29137/amid-the-COVID-19-pandemic-protest-movements-challenge-lockdowns-worldwide>
- Collins, H. & Evans, R. & Durant, D. & Weinel, M.. (2020). *Experts and the Will of the People: Society, Populism and Science*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-3-030-26983-8.
- Conrow, J. (2020, April 24). Anti-science groups drive US protests against COVID lockdowns, *The Cornell Alliance for Science*. Retrieved from <https://allianceforscience.cornell.edu/blog/2020/04/anti-science-groups-drive-us-protests-against-covid-lockdowns/>
- Davidson, N. (2013). “Right-Wing Social Movements: The Political Indeterminacy of Mass Mobilisation”. In *Marxism and Social Movements*. Leiden, The Netherlands: Brill. doi: https://doi.org/10.1163/9789004251434_014
- de Zeeuw, D., Hagen, S., Peeters, S., & Jokubauskaite, E. (2020). Tracing normification. *First Monday*, 25(11). <https://doi.org/10.5210/fm.v25i11.10643>
- Deutsche Welle Türkçe. (2020, 30 Mart). DSÖ: Hasta değilseniz maske takmayın. *Deutsche Welle Türkçe*. Erişim adresi: <https://www.dw.com/tr/ds%C3%B6-hasta-de%C4%9Filseniz-maske-takmay%C4%B1n/a-52960468>
- Deutsche Welle. (2020, 27 Eylül). Why the QAnon conspiracy theory is gaining popularity. *DW*. Retrieved from <https://www.dw.com/en/why-the-qanon-conspiracy-theory-is-gaining-popularity/a-55066593>
- Deutsche Welle. (2020, October 3). Germany's coronavirus skeptics: Tactics from the Middle Ages. *Deutsche Welle*. Erişim: <https://www.dw.com/en/germanys-coronavirus-skeptics-tactics-from-the-middle-ages/a-55136289>.
- Dolan, B. (2020). Unmasking History: Who Was Behind the Anti-Mask League Protests During the 1918 Influenza Epidemic in San Francisco?. *UC Perspectives in Medical Humanities Medical Humanities Consortium*, May 19, 2020. <https://doi.org/10.34947/M7QP4M>
- Douglas, K. & Uscinski, J. & Sutton, R. & Cichocka, A. & Nefes, T. & Ang, C. S. & Deravi, F. (2019). Understanding Conspiracy Theories. *Political Psychology*. 40. 3-35. doi: 10.1111/pops.12568.

- Farivar, M. (2020, August 15). How the QAnon Conspiracy Theory Went Global. *VOA News*. Retrieved from <https://www.voanews.com/usa/how-qanon-conspiracy-theory-went-global>
- Gabbat, A. (2020, October 9). How the domestic terror plot to kidnap Michigan's governor unravelled. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/us-news/2020/oct/08/michigan-governor-gretchen-whitmer-kidnap-plot>
- Gölbaşı S. D. & Metintaş, S. (2020). COVID-19 Pandemisi ve İnfodemi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5, 126-137. DOI: 10.35232/estudamhsd.797508
- Guynn, J. (2020, October 2). Trump's COVID-19 diagnosis is not slowing virulent anti-mask movement on Facebook. *USA Today*. Retrieved from <https://www.usatoday.com/story/tech/2020/10/02/facebook-anti-face-mask-groups-trump-COVID-19/3597593001/>
- Henley, J. & McIntyre N. (2020, October 26). Survey uncovers widespread belief in 'dangerous' Covid conspiracy theories. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/26/survey-uncovers-widespread-belief-dangerous-covid-conspiracy-theories>
- Holden, E. (2020, April 25). Climate science deniers at forefront of downplaying coronavirus pandemic. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/25/climate-science-deniers-downplaying-coronavirus-pandemic>
- Horn, S. (2020, April 20). COVID-19 'Liberate' Groups Are the Same Ones Pushing Climate Denial. *DESMOG*. Retrieved from <https://www.desmogblog.com/2020/04/20/COVID-19-liberate-conservative-groups-climate-denial>
- Hvistendahl, M. (2021, January 15). Capitol Mob Has Roots in Anti-Lockdown Protests. *The Intercept*. Retrieved from <https://theintercept.com/2021/01/15/capitol-riot-mob-anti-lockdown/>
- Jasper, J. M. (2017). *Protesto Toplumsal Hareketlere Kültürel Bir Giriş*. (A. Önal, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jasper, J. M. (2018). *The Emotions of Protest*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Jones, S. (2020, May 18). The Coronavirus Class War. *Intelligencer*. Retrieved from <https://nymag.com/intelligencer/2020/05/lockdown-protesters-arent-the-working-class.html>

- Kowalewski, M. (2020). Street protests in times of COVID-19: adjusting tactics and marching 'as usual'. *Social Movement Studies*. DOI: 10.1080/14742837.2020.1843014
- Lockwood, M. (2018) Right-wing populism and the climate change agenda: exploring the linkages, *Environmental Politics*, 27:4, 712-732, DOI: 10.1080/09644016.2018.1458411
- Lowen, M. (2020, October 27). Mood in Italy begins to turn. *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-54701042>
- Martin, G. (2015). *Understanding Social Movements*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- McAdam, Doug & Tarrow, Sidney. (2018). "The Political Context of Social Movements". Pp. 17-42 in D. Snow, S. Soule, H. Kriesi, and H. McCammon, eds., *Wiley- Blackwell Companion to Social Movements*. Oxford: Blackwell. 2nd Ed.. 10.1002/9781119168577.ch2.
- Mede, N. & Schäfer, M. (2020). Science-related populism: Conceptualizing populist demands toward science. *Public Understanding of Science*. DOI: 10.1177/0963662520924259.
- Molas, B. (2020, November 12). Canada's Anti-Mask Movement Demands Liberty. *Fair Observer*. Retrieved from https://www.fairobserver.com/region/north_america/barbara-molas-canada-anti-mask-movement-COVID-19-restrictions-conspiracies-news-18888/
- News Guard. (2020, November). The big story ... Nearly two-thirds of sites publishing election misinformation have also pushed COVID myths. *News Guard*. Retrieved from <https://www.newsguardtech.com/misinformation-monitor-november-2020/>
- Oosting, J. (2020, April 22). Meet the Trump-loving group behind protest of Gov. Whitmer's stay-home order. *Bridge Michigan*. Retrieved from <https://www.bridgemi.com/michigan-government/meet-trump-loving-group-behind-protest-gov-whitmers-stay-home-order>
- Peoples C.D. (2019). "Classical and Contemporary Conventional Theories of Social Movements" In: Berberoglu B. (eds) *The Palgrave Handbook of Social Movements, Revolution, and Social Transformation*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92354-3_2
- Pleyers, G. (2020). The Pandemic is a battlefield. Social movements in the COVID-19 lockdown. *Journal of Civil Society*. doi: 10.1080/17448689.2020.1794398
- Pratten, M. (2020, November 5). Escalating anti-lockdown protests and the impact across Europe. *Intelligence Infusion*. Retrieved from

<https://www.intelligencefusion.co.uk/blog/escalating-anti-lockdown-protests-and-the-impact-across-europe>

- Prothero, M. (2020, October 13). European intelligence agencies are deploying resources to track QAnon as the conspiracy theory spreads beyond the US, sources say. *Business Insider*. Retrieved from <https://www.businessinsider.com/europe-intel-agencies-starting-to-monitor-fear-qanon-sources-say-2020-10>
- Sauerbrey, A. (2020, August 31). Meet Germany's Bizarre Anti-Lockdown Protesters. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2020/08/31/opinion/germany-covid-lockdown-protests.html>.
- Schradie, J. (2019). *The Revolution That Wasn't: How Digital Activism Favors Conservatives*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Schradie, J. (2020). "Give me Liberty or Give me COVID-19": Anti-lockdown protesters were never Trump puppets. *Communication and the Public*, 5(3-4), 126-128. <https://doi.org/10.1177/2057047320969433>
- Spring, M. & Wendling, M. (2020, September 2). How COVID-19 myths are merging with the QAnon conspiracy theory. *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-53997203>
- Taylor, S. & Asmundson, G. (2020). Negative attitudes about facemasks during the COVID-19 pandemic: The dual importance of perceived ineffectiveness and psychological reactance. doi: 10.1101/2020.11.17.20233585.
- Tufekçi, Z. (2020, March 17). Why Telling People They Don't Need Masks Backfired. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2020/03/17/opinion/coronavirus-face-masks.html>
- Vieten, U. M. (2020). The "New Normal" and "Pandemic Populism": The COVID-19 Crisis and Anti-Hygienic Mobilisation of the Far-Right. *Social Sciences*, 9(9), 165. doi:10.3390/socsci9090165
- Zurcher, A. (2020, April 18). Upping the pressure - and political risk. *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52330531>